

Als opvoeder je kind ondersteunen bij discriminatie

Een verkennend onderzoek naar ervaringen en omgang met discriminatie in de opvoeding bij moeders met een migratieachtergrond

Inhoud

Dankwoord	3
Inleiding	4
1. Opzet onderzoek en onderzoeksgroep	8
2. Discriminatie-ervaringen van moeders zelf	11
3. Discriminatie-ervaringen van kinderen	16
4. Opvoeding in relatie tot discriminatie en steun	23
5. Wat zien professionals gebeuren?	34
6. Conclusies en aanbevelingen	47
Literatuur	52

Dankwoord

We willen op deze plek een aantal mensen bedanken. Allereerst dank aan de Ouder- en Kindteams voor hun vraag aan KIS, waardoor dit verkennende onderzoek er kwam. We danken voorts de sleutelpersonen van de Ouder- en Kindteams Amsterdam, S-IPI, Studiezalen en Akwaaba Zorg (Amsterdam) en Omnia Jeugdzorg (Eindhoven) voor het bijeenbrengen en ondersteunen van de groepsgesprekken met de moeders. De moeders zelf zijn we dankbaar voor hun bereidheid om met ons het gesprek te voeren en voor hun openheid en vertrouwen in ons. Collega's Mariam Badou, Inti Soeterik, Ildeniz Arslan en Marit Verstappen bedanken we voor de ondersteuning bij de interviews. Tot slot onze dank aan de professionals van de Ouder- en Kindteams, de GGD, Sitara en Omnia Jeugdzorg voor de focusgroepgesprekken die we met hen zelf konden houden over dit onderwerp.

Marjolijn Distelbrink, Jurriaan Omlo, Trees Pels en Cecile Winkelman

Inleiding

Veel ouders en kinderen met een migratieachtergrond krijgen te maken met uiteenlopende expliciete en subtiele vormen van discriminatie op basis van hun religieuze of etnisch-culturele achtergrond of huidskleur (Andriessen et al., 2020; Omlo, 2020; Distelbrink et al., 2020). Ervaringen lopen uiteen van lage verwachtingen, onderadvisering of stagediscriminatie in het onderwijs tot vaker worden aangehouden door de politie, of micro-agressie, discriminatie of racisme op het werk. Discriminatie gaat om ongelijke (nadelige) behandeling van personen omdat zij behoren of gerekend worden tot een bepaalde groepering. Daarbij gaat het om onderscheid op basis van kenmerken die niet relevant zijn in een bepaalde kwestie (zie Felten & Broekroelofs, 2022). We beschouwen discriminatie in navolging van andere auteurs als een breed verschijnsel met uiteenlopende verschijningsvormen (vgl. Essed, 2018; Omlo, et al., 2023; Sue, et al., 2007; Williams, 2021). Discriminatie kan agressief, direct, openlijk en bewust plaatsvinden, maar het kan ook subtiel, indirect, verborgen, onbedoeld of onbewust zijn (Bijv. Essed, 2018; McConahay, 1986; Meertens & Pettigrew, 1997; Solózano & Pérez Huber, 2020; Sue, et al., 2007; Waters, 1999; Williams, et al., 2021).¹

1 Sommige auteurs spreken liever over racisme in plaats van discriminatie, zeker als het gaat om mechanismen in organisaties of op systeemniveau die negatief uitwerken voor culturele of religieuze minderheidsgroepen. Dan wordt vaak gesproken over (institutioneel) racisme. We hebben in de interviews met betrokkenen de term discriminatie gehanteerd; dit is een term die de ouders die we spraken meestal ook zelf gebruiken. In deze rapportage kiezen we daar ook voor; behalve waar ouders zelf racisme gebruiken als term. Dit gebeurt bijvoorbeeld als het gaat om discriminatie op basis van huidskleur.

In dit rapport gaat het specifiek om discriminatie-ervaringen van ouders en hun kinderen, met een nadruk op ervaringen gerelateerd aan de religieuze of etnisch-culturele achtergrond of huidskleur.

Ervaringen met discriminatie worden door opvoeders ervaren als een van de grootste pijnpunten in de opvoeding (Distelbrink et al., 2020). Dergelijke ervaringen brengen aanzienlijke negatieve gevolgen met zich mee voor het lichamelijke en psychische welzijn van kinderen en ouders (Schmitt et al., 2014). Ouders voelen zich vaak onzeker over hoe ze hun kinderen kunnen voorbereiden op ervaringen van discriminatie en hoe ze hen kunnen ondersteunen als ze eenmaal dergelijke ervaringen opdoen (Van Mourik, 2017). Ook blijkt dat ouders behoefte hebben aan gesprekken met elkaar en aan deskundige begeleiding om daarin concrete handelingsperspectieven met elkaar uit te wisselen (Klooster, 2017).

Professionals die werken met ouders en gezinnen hebben dit soort vraagstukken evenwel nog niet altijd op het netvlies, en weten ook niet altijd goed hoe erin te ondersteunen. Ook hebben zij behoefte aan meer op leeftijdsfasen van kinderen afgestemde kennis over discriminatie ervaringen (zie hieronder). Dit onderzoek voorziet in kennis over wat voor ervaringen ouders en hun kinderen in verschillende leeftijdsfasen hebben en hoe ouders hierop aansluiten, en hoe professionals daarbij kunnen ondersteunen.

Opvoeding in relatie tot discriminatie

Om de veerkracht van kinderen bij ervaren discriminatie op korte en langere termijn te bevorderen, spelen ouders een belangrijke beschermende rol (Hughes, et al., 2006; Omlo, 2020). Maar voor ouders met een migratieachtergrond kan het uitdagend zijn om hun kinderen adequaat te ondersteunen bij het omgaan ermee. Het is daarom belangrijk om inzicht te krijgen in de ervaringen van kinderen in verschillende leeftijdsfasen, in hoe ouders met hen over dit onderwerp in gesprek gaan en waar ze onzeker over zijn of steun vinden. Uit eerder onderzoek is bekend dat ouders soms onbewust 'wij-zij'-denken of wantrouwen jegens de 'ander' kunnen overbrengen. Ten behoeve van de kinderen is het belangrijk dat ouders discriminatie-ervaringen niet wegwuiven. Tegelijkertijd is het zaak de kinderen perspectief te blijven bieden en te voorkomen dat zij geen kansen meer zien voor hun toekomst (Clycq, 2006; Pels, 2014a,b; Pels, De Gruijter & Lahri, 2008; Distelbrink, Pels & Winkelman, 2024). Ook is er steeds meer aandacht voor het van jongs af aan praten over kleur en kansen als beschermende strategie, en voor etnische socialisatie: hoe praat je over ervaringen die je kind wellicht te wachten staan, over ongelijke kansen, en hoe leer je je kinderen trots te zijn op wie ze zijn? (Mesman, 2021; Distelbrink, Pels & Winkelman, 2024).

Ondersteuning

Van professionals die met jeugdigen en gezinnen werken, wordt steeds meer verwacht dat zij gezamenlijk werken aan een inclusieve pedagogische samenleving. Het ontbreekt hiervoor vaak nog aan duidelijke handvatten. Het ondersteunen van ouders met een migratieachtergrond bij kwesties als discriminatie-ervaringen roept onzekerheid op bij professionals – en daaraan gerelateerd handelingsverlegenheid (Distelbrink & Pels, 2016; Boendermaker et al., 2016). De Vlaamse onderzoeker Charkaoui (2019) ziet in dit verband een blinde vlek; er is in Vlaanderen nauwelijks aandacht voor hoe professionals ondersteuning kunnen bieden aan slachtoffers van discriminatie en hoe ze deze problematiek kunnen herkennen. Nu nog zou het hulpverleningsaanbod volgens Charkaoui weliswaar aandacht hebben voor cultuursensitief werken, maar niet voor hoe kinderen en jongeren opgroeien met ervaringen van stigmatisering, discriminatie en racisme. Ook in Nederland lijkt er in de sectoren zorg en welzijn verhoudingsgewijs minder aandacht daarvoor dan voor het omgaan met culturele verschillen (Omlo, 2020).

Dit onderzoek

De concrete vraag voor dit verkennende onderzoek komt van de Ouder- en Kindteams Amsterdam. Zij signaleren dat er onvoldoende breed gedeelde kennis is in de teams over hoe discriminatie speelt, hoe ouders met kinderen in verschillende leeftijdsfasen ermee omgaan, en hoe daarop aan te sluiten. Pedagogische professionals in de teams missen vaak inzicht en handvatten voor het ondersteunen van gezinnen bij (voorkomen van en omgaan met) discriminatie. Veel ondersteuning bij de opvoeding in Amsterdam vindt plaats vanuit het goed onderbouwde en onderzochte opvoedprogramma Triple P. De inzichten over hoe ouders te ondersteunen zouden moeten aansluiten op (bij de ontwikkelingsfasen en -opgaven passende) opvoedstrategieën die de basis vormen voor dit programma en veel andere opvoedprogramma's.

Het onderzoek heeft plaatsgevonden vanuit het flexibele budget van Kennisplatform Inclusief Samenleven, een landelijk meerjarig programma dat het Verwey-Jonker Instituut met Movisie uitvoert in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. De Ouder- en Kindteams hebben aan het onderzoek bijgedragen door medewerkers ter beschikking te stellen voor werving van ouders en voor deelname aan de groepsinterviews met professionals.

Het doel van dit onderzoek was het verkrijgen van inzicht in de ervaringen van kinderen en ouders met discriminatie, hoe ouders omgaan met en in gesprek gaan met hun kinderen over ervaringen met discriminatie en welke behoeften er zijn aan ondersteuning. Achterliggend doel is verbetering van de ondersteuning van ouders met een migratieachtergrond in de opvoeding bij ervaringen van discriminatie, zodat uiteindelijk kinderen hierin beter worden ondersteund en weerbaarder worden.

Aandacht voor weerbaarheid betekent overigens niet dat de verantwoordelijkheid om het probleem aan te pakken bij het slachtoffer ligt en dat zij maar een manier moeten vinden om ermee om te gaan. Zoals Charkaoui (2019) stelt, betekent zorg voor slachtoffers niet een goedkeuring of aanvaarding van wat hen overkomt. Overheid en samenleving moeten inspanningen leveren om discriminatie te bestrijden. Maar zolang discriminatie voorkomt, is het ook belangrijk om slachtoffers ervan te ondersteunen. Investerings in weerbaarheid kunnen helpen om de negatieve gevolgen van discriminatie te verlichten of te beperken (Omlo, 2020).

In dit onderzoek stonden de volgende onderzoeksvragen centraal:

- Welke leeftijdsspecifieke dilemma's en opvoed- en ontwikkelvragen samenhangend met discriminatie (gerelateerd aan migratieachtergrond) komen ouders met een migratieachtergrond tegen?
- Hoe spelen ouders daarop in en welke onzekerheden en ondersteuningsbehoeften hebben ze?
- Hoe kunnen professionals leeftijds-adequate ondersteuning bieden, met name aansluitend bij reguliere opvoedsteun? Wat hebben professionals hiervoor nodig?

Dit onderzoek spitst zich toe op ervaringen van discriminatie, negatieve bejegening of oordelen gerelateerd aan de etnisch-culturele achtergrond, religie of huidskleur van ouders of kinderen. En op hoe kinderen en ouders daarmee omgaan en professionals hen kunnen ondersteunen. Om de onderzoeksvragen te beantwoorden zijn groepsinterviews gehouden met een dertigtal moeders en een tiental professionals met verschillende etnisch-culturele achtergronden.

Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk beschrijven we hoe het onderzoek is opgezet en uitgevoerd en wie we hebben geïnterviewd. In hoofdstuk 2 gaan we in op de ervaringen van moeders met discriminatie, en hoe ze hier zelf in zijn opgevoed. In hoofdstuk 3 komen ervaringen van kinderen zoals bekend bij moeders ter sprake. In hoofdstuk 4 beschrijven we de wijze waarop moeders hun kinderen voorbereiden op of ondersteunen bij discriminatie en hun behoeften aan steun. In hoofdstuk 5 bespreken we ervaringen van de professionals rond dit thema. In hoofdstuk 6 vatten we de bevindingen samen, trekken we conclusies en komen we tot aanbevelingen.

1. Opzet onderzoek en onderzoeksgroep

Onderzoeksopzet

Voor onderhavig onderzoek is gekozen gesprekken te voeren met moeders van verschillende migratiegeneraties en achtergronden en daarnaast met professionals die ouders ondersteunen. Uit eerder onderzoek weten we dat ervaringen met discriminatie nogal kunnen verschillen tussen groepen ouders met diverse achtergronden. Binnen groepen kan ook veel verschil bestaan in ervaringen en hoe deze zijn gevormd door patronen in het verleden, bijvoorbeeld afhankelijk van de wijk of familie, vriendengroep of gemeenschap die mensen om zich heen hebben. We hebben getracht in het onderzoek dit type variatie, binnen de mogelijkheden van het project, zoveel mogelijk recht te doen. Via onze netwerken met professionals zochten we naar groepen ouders die al bij elkaar kwamen op een voor hen veilige plek, met de vraag of we eenmalig bij deze groepen konden aansluiten. Dit omdat een onderwerp als discriminatie naar verwachting vertrouwen vraagt om met vreemden te bespreken. We hebben vanwege de beperkte omvang van het onderzoek de focus gelegd op moeders. Wel hebben we recent in een ander onderzoek met vaders van verschillende achtergronden gesproken, waarbij het ook ging om discriminatie. Veel van wat zij vertellen sluit aan bij de ervaringen van de moeders. Vaders maken zich net als moeders zorgen over discriminatie, ongelijke kansen op school en ook segregatie (Distelbrink et al., 2023a).

De topiclijsten voor dit onderzoek zijn zo gemaakt dat het mogelijk was in ongeveer 2,5 uur het thema voldoende te kunnen uitdiepen, met een groep van rond de acht ouders per keer. We begonnen het gesprek met een open vraag over discriminatie-ervaringen. In sommige groepen startten we met een gedicht over hoe de Nederlandse samenleving is veranderd, dat de samenleving minder open en accepterend is dan vroeger. Dat is een ervaring die in onderzoek dat wij deden onder moeders van de tweede generatie sterk naar voren kwam (Distelbrink et al., 2020). We gebruikten het gedicht in sommige groepen als gespreksopener. De gespreksleider (een ervaren senior onderzoeker op dit thema) bepaalde of het gedicht werd gebruikt. De topiclijst bevatte drie hoofdthema's die aansloten bij de onderzoeksvragen. Eerst werden ervaringen van moeders zelf besproken, dan ervaringen van kinderen en opvoeding in relatie tot discriminatie en tot slot ervaringen met en behoeften aan steun. Specifieke aandacht ging uit naar verschillende ervaringen en strategieën afhankelijk van leeftijd van de kinderen. De inzet was dat we moeders zouden spreken met kinderen in de basisschoolleeftijd of tienerleeftijd. Ook naar sekse is onderscheid gemaakt. Na een eerste test bleek dat de lijst te lang was en is deze flink ingekort en meer tot hoofdlijnen beperkt.

Er is gekozen voor groepsgesprekken om veel moeders te kunnen spreken, en ook omdat naar verwachting meer ervaringen en verhalen los zouden komen in reactie op elkaar. Het streven was tenminste vier groepen van acht moeders te spreken. De verwachting was dat een aantal van rond de 30 moeders voldoende informatie zou opleveren over variatie naar leeftijd, sekse en tussen subgroepen. Moeders kregen een kadobon als dank voor hun deelname.

De professionals hebben wij voorafgaand aan de groepsgesprekken met moeders geïnterviewd, eveneens in groepsverband. De topics daarbij waren: ervaringen met het bespreken van discriminatie met ouders en thema's die daarbij op tafel komen (of juist niet) bij ouders met kinderen van verschillende leeftijden. Evenals bij de moeders was het streven professionals met verschillende migratieachtergronden te includeren in het onderzoek. Dit omdat we verwachtten, gezien eerder onderzoek (bijv. Distelbrink et al., 2020, Distelbrink, Pels & Winkelman, 2024), dat kwesties eerder op tafel komen bij of herkend worden door professionals met een migratieachtergrond en dat zij ouders mogelijk ook op andere manieren daarbij ondersteunen. De gesprekken met professionals dienden tevens om via hen de groepen te kunnen werven, én nog input te genereren voor de topiclijsten voor de moedergesprekken. Bijvoorbeeld door situaties die professionals tegenkwamen in hun werk als voorbeeld te gebruiken voor toelichting door de gespreksleiders, mocht het gesprek stilvallen.

Uitvoering en beschrijving onderzoeksgroep

Voor dit onderzoek zijn uiteindelijk vier (face-to-face) focusgroepgesprekken gehouden met in totaal 33 moeders en twee (online) groepsgesprekken met in totaal elf professionals.

De professionals die we spraken hadden uiteenlopende etnisch-culturele achtergronden en werken bij de Ouder- en Kindteams Amsterdam, S-IPI, Sitara, de GGD in Amsterdam en bij Diversae of Omnia in Eindhoven. We spraken met professionals die de nodige ervaring hebben met de thema's van het onderzoek, hoewel ze onderling wel verschilden in de mate waarin. Ze spraken zowel over hun eigen ervaringen als over wat ze bij collega's of collega-organisaties zien of van ouders horen daarover. De groepsinterviews met professionals zijn online gehouden en uitgevoerd door ervaren onderzoekers in ons team.

De moedergroepen zijn gevonden via contacten van verschillende betrokkenen bij het onderzoek in Amsterdam en Eindhoven. Het betreft professionals die werken in preventie, rond thema's als opvoeding, onderwijs en gezondheid. Ook de onderzoekers zelf hebben hun contacten met dit type organisaties benut. Via deze weg zijn uiteindelijk drie groepen moeders gevonden in Amsterdam, bij Studiezalen, Akwaaba Zorg en S-IPI. Eén groepsinterview vond plaats in Eindhoven via Omnia Jeugdzorg.

De groepen waren verschillend samengesteld. In Eindhoven betrof het een wat achtergrondkenmerken betreft gemixte groep van acht moeders. Zij komen vaker bij elkaar op een basisschool om uit te wisselen over opvoedthema's, onder begeleiding van een professional van Omnia. De moeders waren onder meer van Turks- en Marokkaans-Nederlandse herkomst en enkelen hadden een vluchtelingenachtergrond.

In Amsterdam spraken we twee groepen van elk negen moeders met vooral Marokkaans- en (in mindere mate) Turks-Nederlandse wortels. De moeders kenden elkaar grotendeels, maar niet van gesprekken over opvoeding. Eén groep komt onder meer vaker bij elkaar rond gezondheidsthema's via de organisatie S-IPI; de andere groep is ontstaan rond de deelname van hun kinderen aan huiswerkbegeleiding en coaching bij Studiezalen, een bottom-up initiatief in de wijk. Het derde gesprek in Amsterdam betrof een gesprek met Ghanees-Nederlandse moeders dat deels in het Engels en deels ook in eigen taal (met begeleiders) werd gevoerd. Deze moeders kenden elkaar grotendeels al omdat ze vaker met elkaar praten over opvoeding, onder begeleiding van medewerkers van Akwaaba Zorg. De gesprekken vonden plaats in buurthuizen in verschillende stadsdelen van Amsterdam (Oost, Zuidoost en Nieuw West). Vaak was degene die de groep normaal gesproken begeleidde ook aanwezig, om de vertrouwde te vergroten en in één groep ook om te tolken.

Moeders waren van uiteenlopende opleidingsniveaus en migratiegeneraties. We hebben niet alle beoogde subgroepen kunnen includeren in dit verkennende onderzoek, zoals bijvoorbeeld Afro-Surinaamse of Caribisch-Nederlandse ouders. Het lijkt erop dat er minder bestaande groepen zijn uit deze gemeenschappen die met professionals of sleutelpersonen op reguliere basis bijeenkomen. De gesprekken met de moeders zijn gehouden door senior onderzoekers met ervaring in de thematiek van opvoeding en discriminatie; een junior onderzoeker was daarbij aanwezig voor de uitwerking en ondersteuning. Bij twee van de vier gesprekken had een van de aanwezige onderzoekers een migratieachtergrond, wat naar onze verwachting kon bijdragen aan het vertrouwen van de moeders om de thematiek te bespreken. De twee senior interviewers hebben beiden zelf kinderen met een gemengde etnisch-culturele achtergrond en konden daardoor ook waar relevant hun eigen ervaringen inbrengen.

Samenvatting

Voor dit onderzoek zijn groepsinterviews gehouden met 33 moeders met een migratieachtergrond en 11 professionals met en zonder migratieachtergrond. De moeders hadden uiteenlopende achtergronden; per focusgroep verschilde de samenstelling. We hebben Marokkaans- en (een wat kleiner aantal) Turks-Nederlandse moeders gesproken in Amsterdam Oost, Nieuw-West en Eindhoven (daar spraken we ook moeders met een vluchtelingenachtergrond) en Ghanees-Nederlandse moeders in Amsterdam Zuid-Oost. De moeders waren van verschillende migratiegeneraties en opleidingsniveaus. De professionals kwamen voornamelijk uit Amsterdam en werken in de opvoedondersteuning. Via hen en via onze eigen contacten zijn de moeders gevonden. De moeders zijn bevraagd over hun eigen ervaringen met discriminatie, als kind en volwassene, en de ervaringen van hun kinderen. En over de manier waarop ze daarmee omgaan, hun kinderen begeleiden en hun behoeften aan steun. Met de professionals is voorafgaand aan de groepsinterviews met moeders gesproken, om te weten te komen welke vraagstukken en strategieën zij zien langskomen (of juist niet op tafel krijgen) en welke adviezen zij geven of juist twijfels zij daarover hebben. In het onderzoek is expliciet aandacht besteed aan verschillen naar leeftijd en sekse van kinderen in discriminatie-ervaringen en hoe leeftijdsspecifiek aan te sluiten. Hierover is nog weinig bekend.

2. Discriminatie-ervaringen van moeders zelf

Uit eerder onderzoek weten we dat veel jongere moeders, terugkijkend naar hun eigen jeugd in Nederland, in toenemende mate negatieve beeldvorming en negatieve bejegening ervaren van de zijde van Nederlanders zonder migratieachtergrond (Distelbrink et al., 2020). En we weten dat wat zij zelf meemaken en hoe ze er zelf mee omgaan de kinderen kan beïnvloeden, niet alleen als rolmodel voor hun kinderen maar ook door hoe ze hen begeleiden (bijv. Van Bergen, De Ruyter & Pels, 2016; Omlo, 2020; Mesman, 2021). De interviews begonnen met het voorlezen van een gedicht over discriminatie vroeger en nu, of met de vraag naar eigen ervaringen met discriminatie of botsingen die met de etnisch-culturele of religieuze achtergrond of huidskleur van de moeders te maken hebben. En of naar hun idee dit type ervaringen nu vaker of juist minder vaak voorkomt dan vroeger. Hieronder gaan we in op de antwoorden.

Discriminatie-ervaringen van moeders

Sommige moeders zeggen eigenlijk zelf nooit discriminatie te hebben meegemaakt, of bagatelliseren die ene keer dat het wel gebeurde.

'Ik ben nooit gediscrimineerd. Een keer op de markt, maar dan praat ik over 1999. Maar voor de rest ben ik altijd geaccepteerd (...). Ik heb Nederlandse burens, Turkse burens. Ik heb gewerkt, in de Albert Heijn destijds. Maar ik voel me nooit gediscrimineerd. Ik voel me echt in mijn land. Ik voel mij hier veiliger dan in mijn land (Marokko).'

■ Marokkaans-Nederlandse moeder Amsterdam

Maar veel andere moeders geven aan wel degelijk als volwassene of als kind discriminatie of negatieve bejegening te hebben meegemaakt. Het gaat blijkens de verhalen om ervaringen in relatie tot Nederlanders zonder migratieachtergrond. Een eerste type ervaring betreft negatieve ervaringen met burens, op straat, in de supermarkt of in het openbaar vervoer. Vaak gaat het om schelden of afwerende reacties. Moeders vertellen bijvoorbeeld dat ze merken dat burens hen geen gedag zeggen of overmatig last lijken te hebben van 'lawaaï' dat zij als gezin zouden veroorzaken. Moeders vertellen dat ze merken dat vooral oudere burens soms angstig lijken voor hen. Anderen krijgen in de supermarkt teksten te horen als 'vieze Marokkaan' en 'ga terug naar je eigen land'.

Een moeder vertelt dat ze op straat met de kinderwagen een fietser niet zag en bij het oversteken te horen kreeg: ‘Domme buitenlander, ga terug naar je eigen land’. Een heel pijnlijke opmerking, aldus verschillende moeders die dit soort opmerkingen kregen. Ze zijn hier vaak geboren en/of getogen, en beschouwen Nederland als hun land. Bovendien worden ze ook in hun herkomstland geregeld als buitenstaander of buitenlander bejegend. Het doet daarom pijn om als buitenlander te worden aangesproken in Nederland. ‘Waarom ‘buiten’ (van ‘buitenlander’, MD)? Zelfs kinderen die hier zijn geboren worden zo genoemd’, zegt een moeder. Sommige moeders geven overigens te kennen dat zij in het buitenland, bijvoorbeeld Duitsland of België, meer ‘blikken’ of discriminatie hebben ervaren dan in Nederland.

Ook ander type ervaringen komen voor. Bijvoorbeeld op het werk. Een moeder die tussenschoolse opvang verzorgt vertelt bijvoorbeeld dat ‘de juf deed alsof ze ons (haar en andere moeders) niet kon verstaan’. Een moeder die als gastouder werkt vertelt het volgende. Een (witte) moeder die van haar diensten gebruik maakte kwam bij haar thuis en zag daar een afbeelding van de profeet. Ze vroeg “Is dat Osama Bin Laden?” en nam in paniek haar kind mee. Nadat de organisatie bij de oppasmoeder thuis langs was geweest, kwam de moeder van het betreffende kind terug met bloemen en geld als excuus, en heeft de moeder die eerst werd beschuldigd vervolgens nog twee jaar lang op haar kind gepast.

Sommige moeders hebben in een bepaalde periode erg veel negatieve ervaringen gehad. Een Syrische moeder met een universitaire opleiding die als vluchteling naar Nederland kwam, vertelt over negatieve bejegening door burens én een professional die haar begeleidde in de periode kort nadat ze naar Nederland kwam. Ze verhaalt over hoe het was toen zij met haar kinderen in een klein dorpje in het Noorden van Nederland terecht kwam. Ze was daar met

haar dochters totaal geïsoleerd en had een begeleider die haar moest ondersteunen, maar haar vooral kleineerde.

‘Ik heb twee dochters, de oudste was drie toen we hier kwamen, de jongste tien maanden. In het AZC waren ze erg goed voor mij. Maar de contactpersoon voor het eerste huis was echt heel erg. Hij zei bijvoorbeeld ‘ik heb eerst je foto’s ontvangen zonder hoofddoek, dus ik ben geshockeerd dat je nu wel in hoofddoek bent.’ (..) Hij zei “Nee je bent een buitenlander, je kan dit niet, je bent slecht, wees stil”. Ik zei, “Ik werkte ook gewoon in Syrië, dus ik kan het”, maar hij bleef maar zeggen “Je bent slecht, wees stil”. En ik was ongeveer twee jaar stil. Mijn burens accepteerden mij niet, niemand zei gedag terug toen we in dat dorpje woonden, mijn dochter kon met niemand spelen.’

■ *Syrisch-Nederlandse moeder*

De Ghanees-Nederlandse moeders die we spraken, reppen minder van negatieve ervaringen als volwassene met andere volwassenen (zonder migratieachtergrond). Volgens hen komt dit doordat ze in Amsterdam Zuidoost grotendeels ‘onder elkaar’ zijn. ‘We leven in een black community. We begrijpen elkaars cultuur’. Overigens noemen zowel deze ouders als moeders in andere groepen ook wel voorbeelden van onderlinge discriminatie of oordelen, binnen of tussen migrantengemeenschappen. Deze zijn meer ter sprake gekomen in relatie tot ervaringen van kinderen. We komen er in het volgende hoofdstuk op terug. Er zijn ook ervaringen die niet heel duidelijk negatieve bejegening in relatie tot de achtergrond van moeders inhielden, maar wel een ongemakkelijk gevoel opleveren. Een voorbeeld daarvan is dat scholen vragen naar opleiding en werk van ouders bij inschrijving. Dit geeft sommige moeders het gevoel dat hun kinderen niet goed genoeg zijn voor de school als zij als ouders geen hoge opleiding hebben.

Vroeger en nu

Uit onze eerdere onderzoeken komt naar voren dat moeders nu meer negatieve oordelen over vooral moslims meemaken dan vroeger (bijv. Distelbrink et al., 2020). Onderzoek laat zien dat de mate van ervaren stigmatisering en discriminatie onder moslims in deze tijd relatief groot is (Andriessen et al., 2020; Butter, et al., 2021; Omlo & Butter, 2020). We legden moeders voor of zij menen dat de bejegening van of het beeld over hen en hun kinderen nu negatiever is dan vroeger.

Niet iedereen heeft deze ervaring. Een moeder zegt juist in haar jeugd geconfronteerd te zijn geweest met oordelen over haar hoofddoek. Met haar ouders durfde ze er niet over te praten. De impact op haar als kind was groot.

‘Vroeger op school had ik die problemen wel. Met hoofddoek. Alles wat je aan doet. Dat was voor mij heel erg toen. Ik was jong. Ouders brachten mij niet naar school. Je gaat alleen. Je staat altijd alleen voor. Je bent altijd angstig. Bang dat mensen je hoofddoek gaan aftrekken. Vroeger was het zo, als je Marokkaan bent... dan had je dat probleem. Ook over je kleren, over alles pesten. (..) I: Vertelde je het thuis? [Resp.] zei: ‘Soms wel soms niet. Ik was angstig. Ik zei tegen m’n moeder ik wil niet naar school. Angstig, buikpijn. Ik wilde niet naar school gaan. Ik bleef liever een week thuis dan dat ik een dag naar school moest. Ik durfde het niet te zeggen. Want ik was bang dat mijn vader boos zou worden en zou gaan vechten. Ik was negen jaar toen ik naar Nederland kwam. Ik ben nu 40. Ik was toen net in Nederland.’

Maar een aantal moeders die in Nederland zijn geboren of opgegroeid, bevestigt het beeld wel. Zij maakten als kind minder negativiteit mee dan nu. Mensen zouden zich nu meer veroordelend opstellen en negatiever kijken naar hen. Vooral islamitische moeders vermelden dit. Een van hen geeft bijvoorbeeld aan dat ze in haar jeugd niet echt iets “hards” is tegengekomen, maar nu wel.

‘Het is wel veranderd. Wij zijn naar Nederland in 1976 gekomen. Toen werden we met warme handen welkom geheten, door onze Hollandse burens. Met mijn zus kregen we altijd melk en chocola van de burens, we hebben echt goede tijden gehad.’

Verschillende moeders geven aan wel enig begrip te hebben voor de veranderde blik die ze op hen als groep ervaren tegenwoordig, omdat jongeren ‘het er soms naar maken’ en dit in het nieuws ook veel wordt uitgelicht (zie ook Van Wonderen & Van Kapel, 2016). Ze denken dat onder meer onbekendheid de angst en negatieve blik op hen als groep triggert.

Omgang met discriminatie

Soms worden moeders bij de voorvallen die ze meemaken echt boos, maar in de verhalen van verschillende van hen klinkt ook door dat zij ervaringen zeker in het verleden ook vaak van zich af hebben laten glijden. Dit is een strategie die, zoals we uit eerder onderzoek weten, vaak door volwassenen van de eerste generatie wordt gehanteerd. Zij zijn meer geneigd discriminatie te bagatelliseren, en geven dit ook aan kinderen mee. Deze terughoudendheid komt onder meer voort uit de opvatting dat zij zich als ‘gasten’ dankbaar en nederig moeten opstellen (Farag, 2017; Distelbrink et al., 2020; Omlo, 2011; 2020). Opvallend is dat verschillende moeders voorbeelden geven van hun bereidheid om veel te investeren om toch de verbinding te krijgen met de ander, zelfs als de ervaring vrij negatief was (vgl. Omlo, 2020). Zo vertelt de eerder geciteerde Syrisch-Nederlandse moeder uit Eindhoven:

‘Er was een (buur)vrouw die zei “Je bent een terrorist! Je hebt een hoofddoek, je bent moslim”. En ik zei “Ik ben geen terrorist, ik heb geen gun”. Ik heb elke dag met haar gepraat, en Arabisch eten gemaakt, om haar te laten weten wie ik ben. En we werden vrienden, en onze kinderen konden met elkaar spelen. En zij nam mij ook mee in Christelijke feesten, en ik zei “Fijn Pasen”, we vierden oud & nieuw, zelfs Halloween.’

Een moeder in Amsterdam vertelt dat zij burens had die haar en haar kinderen negeerden. Niettemin vroeg zij haar zoon zijn hulp aan te bieden toen de auto van de burens stuk was. In het contact dat daarop volgde kwamen nog heel wat vooroordelen en stereotypen naar voren; de betreffende moeder heeft deze naast zich neergelegd en haar best gedaan verbinding met haar buurvrouw te krijgen.

‘En toen liep mijn zoon naar haar toe van kan ik u helpen buurvrouw. En toen liep ik er ook naartoe en sindsdien hebben we een goede band. En ze zei: “Ik zag u met een hoofddoek en ik was een beetje bang om te kijken hoe jij in elkaar zit met je jongens”. En ze voelde zich een beetje schuldig, want ze zag mijn jongens; grote jongens met een petje. Maar die jongens kunnen ook leuke jongens zijn, denk ik dan. Maar sindsdien hebben we een leuke band samen. En ze vroeg “Ik wist niet dat je zo goed Nederlands kon, ben je hier geboren”. En ik vroeg “Jij komt zeker niet uit Amsterdam?” En zij kwam uit Limburg. En ze vroeg “Ben je uitgetrouwde?”, en ik zei “Nee, ik ben verliefd geweest”. Ik heb gewoon respect voor anderen. En ik vond het ook goed dat zij eerlijk was tegen mij en dat allemaal gezegd heeft tegen mij.’

Een andere Amsterdamse moeder haalt aan dat een buurman die alleen woonde bang leek. ‘Toen heb ik ook gezegd, niet bang zijn. Mensen met een hoofddoek gaan je niks doen. Hij had een keer een hartaanval en toen kwam hij bij ons aankloppen.’

Zoals we nog zullen bespreken is er evenwel bij moeders wel een beweging zichtbaar waarbij zij, deels door betere beheersing van de Nederlandse taal (bij de eerste generatie; bij de tweede generatie is deze uiteraard vanzelfsprekend) en deels ook onder invloed van kinderen die anders naar negatieve bejegening of vooroordelen kijken, meer voor zichzelf en hun kinderen opkomen dan voorheen.

‘Sorry zei ik nog, ik kon nog niet zo goed Nederlands. Ook op de markt als ik iets meemaakte. Nu zou ik zeggen “Dit is ook mijn land”. Dat zeggen de kinderen ook.’

Samenvatting

Veel moeders die wij spraken hebben als kind of volwassene ervaringen gehad met negatieve bejegening in relatie tot hun culturele of religieuze achtergrond door Nederlanders zonder migratieachtergrond. Deels gaat het om ervaringen in de openbare ruimte, deels in relatie tot burens en in hun werk. Moeders ervaren het als pijnlijk dat hen wordt toegebeten ‘ga terug naar je eigen land’, omdat zij hier vaak zijn geboren of opgegroeid en Nederland – naast het herkomstland – als hun land beschouwen. Een enkeling vertelt over heftige langdurige uitsluiting en expliciete negatieve bejegening.

Een enkele moeder vertelt over negatieve ervaringen in haar jeugd op school, maar meer moeders geven juist aan dat ze daar in hun jeugd minder mee te maken hebben gehad dan nu. Dit zijn vooral moeders met een islamitische achtergrond. Ghanees-Nederlandse moeders ervaren relatief weinig negatieve bejegening van de zijde van Nederlanders zonder migratieachtergrond, wat zij verklaren door het gegeven dat ze in een wijk wonen met vooral andere Nederlanders met een migratieachtergrond. Voor veel islamitische moeders met een vergelijkbare woonomgeving gaat dit echter niet op.

Opvallend is dat een aantal moeders veel ‘werk’ heeft gestoken in verbinding en in het bewijzen van het tegendeel van de vooroordelen of angst over hen bij burens. Dit doet denken aan de vaker gevonden houding van volwassenen van de eerste migratiegeneratie om vooral twee keer zo hard je best te doen en te laten zien dat jij niet zo bent als mensen denken. Wel is in de loop van de tijd een beweging zichtbaar naar een meer assertieve houding, waarover meer in Hoofdstuk 4.

3. Discriminatie-ervaringen van kinderen

Aansluitend op het gesprek over hun eigen discriminatie-ervaringen, is met de moeders gesproken over ervaringen van hun kinderen. Een belangrijk aandachtspunt daarbij was verschil in ervaringen naar leeftijdsfase. In de interviews kwamen twee typen ervaringen naar voren: onderlinge discriminatie of vooroordelen tussen kinderen, en ervaringen van kinderen (of van moeders over hun kinderen) met volwassenen.

Ervaringen met peers

Een eerste type ervaring die kinderen kunnen meemaken betreft discriminatie, vooroordelen, pestgedrag of veroordeling door andere kinderen. De focus lag daarbij in ons onderzoek op ervaringen gerelateerd aan etnisch-culturele achtergrond, religie of huidskleur. In de gesprekken zijn verschillende voorbeelden daarvan genoemd.

Eén voorbeeld betrof een eenmalig incident. Een kind dat een spreekbeurt hield over zijn land van afkomst, eten en cultuur, kreeg hierop reacties als “Eten jullie dan op straat?” of “Je moet terug naar je land”. De andere twee voorbeelden gaan om meer structurele vormen van discriminatie. Een moeder vertelde hoe haar oudste zoon als kind op school, in een kleinere gemeente in de buurt van Amsterdam, gekleineerd werd door kinderen in zijn klas: ze zeiden dat hij ‘het niet ging halen’ op school vanwege zijn achtergrond en huidskleur.

Dit leidde tot frustratie bij hem en uiteindelijk vechten, waarna hij naar een andere school is overgestapt. Hij studeert nu aan de universiteit. Een tweede geval betrof een meisje dat vanuit het AZC in het Nederlandse onderwijs terecht kwam als jong kind van vijf jaar, in een klein dorp in het Noorden van Nederland. Niemand accepteerde haar, wilde met haar praten of spelen, vertelt haar moeder. Er werden voortdurend vragen gesteld ‘waarom zie je er zo uit, waarom eet je dit, waarom spreek je zo’. De effecten op het meisje waren groot; zij at en dronk niet meer en wilde niet meer naar school. Ze was heel dun geworden, aldus haar moeder. Vanuit school was er niet bepaald ondersteuning, er was zelfs een docent die haar ook heel vervelend bejegende, zoals verderop nog ter sprake komt. Het gezin is uiteindelijk verhuisd. Het meisje is nu negen en woont met haar moeder in Eindhoven. Ze voelt zich er beter, heeft allerlei vriendinnen en begeleiding voor wat ze heeft meegemaakt.

De meeste moeders die we spraken noemen evenwel weinig voorbeelden van negatieve ervaringen met peers die te maken hebben met migratieachtergrond, religie, of huidskleur. Moeders hebben verschillende verklaringen hiervoor. Eén ervan is dat hun kinderen in een omgeving opgroeien met kinderen zoals zij, dus kinderen met (vooral) een migratieachtergrond. Soms is er overigens bewust gekozen voor een school- of woonomgeving waar kinderen vooral ‘onder elkaar’ zijn, met kinderen met ook een migratieachtergrond of dezelfde achtergrond als zij.

Moeders reppen in de Amsterdamse gesprekken wel veel over pesten of plagen, maar zonder dat zij een relatie zien met migratieachtergrond, religie of huidskleur. Eerder heeft het volgens hen met andere zaken te maken, zoals klein zijn, een bril hebben of bepaalde kleding. Dit kan ook gebeuren door kinderen die zelf eveneens een migratieachtergrond hebben. Wat sommige moeders wel zien is dat er binnen gemeenschappen vormen van discriminatie voorkomen, waarbij kinderen elkaar de maat nemen of zij bijvoorbeeld wel ‘Marokkaans’ of religieus genoeg zijn. Volwassenen kunnen dit meemaken, maar kinderen ook (zie bijv. ook Pels et al., 2016).

‘De eerste echte keren dat mijn kinderen thuiskwamen met vragen was vanaf groep 6/7, dan gaan kinderen merken dat ze anders zijn. Andere Marokkaanse kinderen zeggen tegen mijn kinderen “jij bent niet Marokkaans”. Want mijn kinderen spreken geen Arabisch maar Berbers. Ik voed mijn kinderen op als: je bent gewoon een mens. Zoals ik het wil. En je bent gewoon Marokkaans, wie zegt dat je dat niet bent? Dus dat geeft wel echt een identiteitscrisis. Mijn oudste zoon dacht op de basisschool, hij had echt een identiteitscrisis, en hij dacht moet ik me dan Marokkaanser gedragen? En dan vroeg hij aan mij waarom draag je geen hoofddoek, waarom draag je geen langere kleding, en ik heb gehoord dat we eigenlijk geen muziek mogen luisteren.’

■ Groepsgesprek Eindhoven

Dat ze bij hun kinderen zo weinig ervaringen zien van krenking of discriminatie op basis van achtergrond door kinderen met een andere achtergrond of religie dan zij, komt wellicht ook doordat kinderen discriminatie soms niet herkennen, denken sommigen. En dit heeft in hun ogen op zijn beurt te maken met identiteit. Doordat kinderen zichzelf niet zien als ‘Marokkaan’ bijvoorbeeld, maar

eerder als Amsterdammer of Nederlander, voelen ze zich mogelijk niet aangesproken als er negatief wordt gesproken over ‘Marokkanen’. De vraag is of dit het hele verhaal is. Uit ander onderzoek is bekend dat er vaak een neiging bestaat om terughoudend te zijn met het gebruik van de term ‘discriminatie’. Erkenning van discriminatie kan psychologisch belastend zijn, omdat mensen daarmee mogelijk hun gevoel van persoonlijke controle en zelfbepaling ondermijnen. Door situaties niet als discriminerend te bestempelen kunnen mensen gevoelens van hulpeloosheid voorkomen. Wie spreekt over discriminatie uit bovendien een beschuldiging en kan daardoor sociale relaties op het spel zetten (Omlo, 2011; Verkuyten, 2003).

Moeders vertellen dat hun kinderen naarmate zij ouder worden meer kans hebben om discriminatie of racisme te ervaren door peers. Eigen voorbeelden die zij noemen betreffen vooral volwassen kinderen. Twee moeders in Eindhoven vertellen dat hun zoons zogenaamde grapjes van collega’s krijgen dat ze geen Zwarte Piet hoefden uit te nodigen bij het sinterklaasfeest omdat zij zelf al een donkere huidskleur hadden.

‘Zeggen ze tegen mijn zoon ook. Je hoeft je niet te schminken want je hebt al de kleur van Zwarte Piet. Is moeilijk om als grapje af te doen als je het zo vaak hebt gehoord, en soms is het gewoon racisme.’

■ Groepsgesprek Eindhoven

Ervaringen met volwassenen

Veel meer verhalen komen er in de groeps gesprekken los over discriminatie of negatieve bejegening van kinderen door volwassenen. Meestal spelen dergelijke incidenten zich af in de schoolcontext. Aangezien het gaat om vertegenwoordigers van het schoolsysteem en procedures waardoor kinderen – mede vanwege hun achtergrond - benadeeld worden, duiden deze vormen mogelijk op signalen van institutioneel racisme (Felten, et al., 2021). Ook landelijk onderzoek wijst uit dat relatief veel discriminatie wordt ervaren in het onderwijs (Andriessen et al., 2020; Verstappen et al., te verschijnen 2025).

De voorbeelden die moeders noemen over negatieve bejegening of behandeling op school lopen uiteen. Het gaat van ervaringen van ongelijke behandeling bij het schooladvies of bij het geven van cijfers of toelating tot plusgroepen, tot negatieve bejegening door docenten van individuen of groepen kinderen, al dan niet in relatie tot de achtergrond van kinderen. Soms gaat het ook om negatieve bejegening, ongelijke behandeling of vooroordelen die ouders aflezen aan hun eigen contacten met vertegenwoordigers van de school.

‘Ondanks dat zijn cijfers geweldig waren, mocht hij niet bij de plusgroep. En de anderen hebben wel die kans gekregen. En ik kreeg als reden dat hij het niet aankon. En toen zei ik, laat me zijn cijfers vergelijken met andere kinderen, en er was echt bijna geen verschil.’

■ Groepsgesprek Amsterdam Nieuw-West

Een Ghanees-Nederlandse moeder vertelt een vergelijkbaar verhaal. Haar middelste zoon kreeg te maken met onder advisering; bij de CAP-test die werd afgenomen bij de overgang naar het voortgezet onderwijs bleek dat hij meer kon dan zijn advies zou doen vermoeden.

De ervaringen die moeders beschrijven doen zich soms al vanaf jonge leeftijd van kinderen voor, hoewel kinderen zelf zich er vaak pas bewust van worden in de hogere groepen van het basisonderwijs volgens onze geïnterviewden. Een moeder uit in Amsterdam Nieuw-West met kinderen op verschillende scholen zegt bijvoorbeeld:

‘Mijn zoon zit op een witte school. Hij is wel geaccepteerd, maar ik zie wel het verschil. Ik als moeder zag het verschil, maar hij zag het niet. Ik zag dat andere kinderen voorgetrokken werden.’

■ Groepsgesprek Amsterdam Nieuw-West

Een moeder vertelt dat ze blij is dat haar kind in Amsterdam Zuidoost op school zit, ze heeft het idee gehad dat elders niet alle kinderen of ouders worden geaccepteerd of begrepen. Over haar dochters' huidige school zegt ze: ‘she’s free (there), comfortable’. Tegelijkertijd is dezelfde moeder ook niet geheel tevreden over deze school. De directeur van de huidige school, waar veel kinderen op zitten met een migratieachtergrond, zou in een gesprek met een ouder hebben gezegd ‘kinderen worden hier geen dokters’. Een teken van lage verwachtingen van kinderen op deze school.

Naarmate de kinderen ouder worden, worden ze zelf alerter en hebben ze meer door wat er speelt, volgens de moeders. Ook over anderen. Zo vertelt een Ghanees-Nederlandse moeder dat haar dochter opmerkte dat Marokkaans-Nederlandse kinderen in de klas negatief werden bejegend door de docent. Die deed uitspraken als “Jullie hebben geen toekomst. Jullie kunnen niets bereiken”.

Het meest schrijnend zijn voorbeelden waarbij een kind zelf heel duidelijk direct te maken krijgt met vooroordelen of discriminatie door een docent. Een andere Ghanees-Nederlandse moeder, bijvoorbeeld, vertelde over haar twaalfjarige zoon:

'My son came back from school. He told me the teacher used him as an example, said "your skin looks like monkey."

■ Groepsgesprek Amsterdam Zuid Oost

Bij bovenstaande voorbeelden is het duidelijk of zeer waarschijnlijk dat de achtergrond of huidskleur van kinderen een rol speelde in de bejegening of behandeling. In andere voorbeelden die zijn genoemd is dit niet altijd heel duidelijk. Wel gaat het soms om heftige ervaringen met veel impact op kinderen, waarbij zij op zijn minst onrechtvaardig zijn behandeld. En waarbij het maar de vraag is of kinderen zonder migratieachtergrond dit ook op deze manier zouden kunnen meemaken. We beschrijven hier enkele voorbeelden.

Een moeder afkomstig uit Ghana vertelt dat haar zoon van elf jaar altijd werd gestraft door een bepaalde docent, meer dan anderen. De docent zei onder meer tegen andere kinderen dat ze maar niet met hem moesten omgaan "want hij heeft een laag advies". Ook zou ze hebben gehint dat hij homoseksueel is. De moeder vertelt dat de klas voor haar zoon opkwam. Uiteindelijk is hij bij een andere juf terechtgekomen die zijn eerder gekregen advies veel te laag vond en hem anders bejegende, en waar hij zich weer veilig voelde. Een Amsterdamse moeder met een Marokkaans-Nederlandse achtergrond verhaalt eveneens over onacceptabel handelen van een docent tegenover haar kind. Het betrof ervaringen van haar zoon toen hij in groep 7 zat.

'Ik weet niet of het racisme was. Ze gaf hem altijd straf, hij moest in het hoekje zitten. Ik hoorde hem elke keer klagen. Een van de klasgenoten kwam bij mijn huis. Dat de juf mijn zoon had vastgebonden en boven op hem zat. En ik kwam binnen en de juf trilde. En de klasgenoten zeiden "dit is racisme." En een andere Marokkaanse jongen heeft toen de juf geslagen, het voor ons opgenomen. (..) Mijn zoon praat er nu nog over, dat hij was vastgebonden.'

■ Groepsgesprek Amsterdam Oost

Het eerder besproken Syrisch-Nederlandse meisje dat in het Noorden van Nederland bij klasgenoten geen enkele aansluiting vond als jong kind, werd door een docent van groep 3 onheus bejegend. Haar moeder had eveneens negatieve ervaringen, toen zij in reactie op het gebeurde naar school stapte.

'Ik ben naar school gegaan. Ze is naar groep 3 gegaan, en ze had een meester. Hij was heel slecht, hij zei tegen haar: 'je snapt me niet? Ga dan maar de klas uit.' En ze vertelde me dat hij haar uit de klas pakte aan de pols terwijl ze in haar ondergoed stond (bij gymles) en nam haar mee de rest van de school in van: 'kijk, zij is laat! En ik wilde school veranderen. En die vrouw van de school was de vrouw van mijn contactpersoon (die moeder op weg moest helpen in de gemeente, MD) dus zij maakten een rapport over mij op voor de gemeente dat ik slecht was. Je wil iets doen voor je kind, maar je kan het niet want je bent een buitenlander.'

Negatieve ervaringen met docenten zijn er niet alleen bij 'witte' scholen of docenten. Ze komen ook voor als de docent een migratieachtergrond heeft; soms wordt dit expliciet benoemd. Bijvoorbeeld een Surinaams-Nederlandse juf die kinderen met een Afrikaanse achtergrond benadeelde. In andere gevallen lijkt verschil in migratieachtergrond tussen betrokkenen niet direct

in het spel, bijvoorbeeld bij de moeder die vertelt dat haar (islamitische) kind op een islamitische school ‘niet gezien’ werd door een juf met dezelfde achtergrond. Andere moeders zeggen dat juist op islamitische scholen minder sprake is van ongelijk behandelen van kinderen. Dit bleek ook in eerder onderzoek (Distelbrink et al., 2020). Soms zijn het ook ouders zelf die in hun contact met school te maken krijgen met ongelijke behandeling of vooroordelen waar hun kinderen de dupe van worden en die daarnaast veel impact op hen zelf hebben. Zo vertelt een moeder over vervelende ervaringen met de schooldirecteur toen haar kind op de basisschool zat. De moeder wilde graag dat haar zoon naar het regulier onderwijs zou gaan, in plaats van speciaal onderwijs waar hij op zat, en onderbouwde dat ook met de cito-score die hij net had behaald. De directeur ging daar niet mee akkoord en gaf als antwoord:

“Nee, jij weet helemaal niks, jij bent een buitenlander, jij moet luisteren naar mij” Zo fel. Ik was zo boos! Ik ben naar haar toe gegaan met de uitslag van de cito toets en zei “Op dit papiertje staat dat mijn zoon gewoon naar normaal onderwijs kan. Het is de toekomst van mijn zoon!” Die vrouw zei: “Nee, ik luister daar niet naar, je moet luisteren naar mij. Als jij niet blij bent, ga verhuizen dan, naar een andere stad.” M zei: “Ben je serieus?” Toen zei ze “Ja, ga maar dan!”

■ Groepsgesprek Eindhoven

Deze aanvaring heeft zeer veel stress opgeleverd bij moeder; ze brengt zelfs miskramen die ze in deze jaren kreeg ermee in verband. Haar zoon kwam zelf ook in de knel op school, aldus deze moeder. Daarbij speelde ook mee dat er op de school niet werd geluisterd naar religieus geïnspireerde wensen van ouders rond bijvoorbeeld douchen (met onderbroek aan) bij de gym. Haar zoon had, doordat hij zich maar moest aanpassen en werd ondergewaardeerd, geen zin meer om naar school te gaan, aldus de moeder.

Jongens zijn vaak de dupe

Het lijken vooral jongens te zijn die met discriminatie-ervaringen zoals negatieve bejegening, vooroordelen of ongelijke behandeling door docenten te maken krijgen. In Eindhoven noemen verschillende moeders voorbeelden van docenten die onderscheid maken tussen jongens met en zonder migratieachtergrond, waarbij de docent bijvoorbeeld gedrag van kinderen zonder migratieachtergrond eerder bagatelliseert of nuanceert (zie Pels, 2008, voor vergelijkbare bevindingen op basis van observatieonderzoek).

Moeder: ‘Ik dacht eerst; mijn zoon maakt er te veel van. Maar wat (andere moeder) zegt, ik weet dat het waar is, ik concludeer dat. Hij zegt “we zijn buiten aan het spelen en een kind duwt mij. En de docent zegt ook; het is niet erg. En als ik hetzelfde doe, dan krijg ik gelijk straf”. Andere moeder: ‘De kinderen voelen het als een juf anders met hen omgaat, dan met anderen. Eerst moet het beginnen met de juf op de school. De juf moet de klas uitleggen: jullie zijn allemaal hetzelfde en gelijk.’ Nog een ander: ‘Sommige kinderen zeggen tegen de juf “die heeft mij iets gedaan” en dan zegt de juf “nee dat is een grapje. En je kan niet tegen een grapje”. En als je terugslaat; wordt de juf heel boos.’

■ Fragmenten groepsgesprek Eindhoven

Ouders merken ook dat zij zelf bij eventueel conflict soms anders worden bejegend dan ouders zonder migratieachtergrond. Een van de moeders beschrijft uitgebreid een voorval waarbij haar zoon van negen jaar, in een door een ander kind begonnen plagerij, twee weken niet mocht buiten spelen terwijl het kind dat begon geen straf kreeg. In haar relaas komt naar voren dat met beide kinderen en beide moeders is gesproken. Allebei de kinderen waren een T-shirt kwijt dat door de ander was verstopt, maar uiteindelijk was de weging van wat de een en de ander had gedaan zeer uiteenlopend.

Met name in het voortgezet onderwijs en daarna merken moeders dat zoons (of hun eigen jongere broers) te maken kunnen krijgen met ongelijke behandeling, zoals stagediscriminatie, te laag ingeschat worden of eerder gestraft of beschuldigd worden dan anderen.

'Ik zelf heb vroeger niet heel veel discriminatie meegemaakt, maar mijn broer wel; die heeft echt veel obstakels meegemaakt in vergelijking met zijn Nederlandse vrienden. Hij heeft gewoon altijd een streepje achter gehad voordat hij iets gedaan had. Op school werd hij altijd lager ingeschat, en moest hij heel hard voor zichzelf knokken. En nu hij ouder is merk je dat nog steeds terug in zijn gedrag, dat hij nog voor zichzelf moet opkomen.'

■ Groepsgesprek Eindhoven

Een moeder: 'Ook met solliciteren; je heet Mohammed? Oké niet aangenomen. Omdat ze bang zijn'. Een andere moeder: 'Mijn zoon wilde in het ziekenhuis werken, maar hij kon er niet terecht "want er is geen plek voor buitenlanders".'

■ Groepsgesprek Amsterdam Oost

Samenvatting

In dit hoofdstuk doen we verslag van discriminatie-ervaringen van kinderen die hun moeders daarover hebben verteld en van door de moeders geobserveerde discriminatie van hun kinderen. Moeders maken weinig gewag van onderlinge discriminatie door kinderen in relatie tot etnisch-culturele achtergrond, religie of huidskleur. Een enkele keer komt dit voor, soms ook binnen gemeenschappen zelf, als het ene kind het andere de maat neemt over of het kind wel 'Marokkaans' genoeg is bijvoorbeeld.

Veel meer ervaringen zijn er in relatie tot school. Veel moeders hebben voorbeelden waarbij hun kinderen onheus zijn bejegend of nadelig zijn behandeld door docenten of directieleden, zowel in het basis- als voortgezet onderwijs. Dit betreft mogelijk signalen van institutioneel racisme: het gaat om professionals die vertegenwoordigers en gatekeepers zijn van systemen die van invloed zijn op wat kinderen kunnen bereiken. Ouders noemen het soms zelf ook racisme. De voorbeelden in ons onderzoek gaan om onder advisering of ongelijke toegang tot plusgroepen, maar ook om het in woord en daad maken van verschil in de klas tussen kinderen op basis van achtergrond, of bepaalde uitspraken over groepen kinderen. Dit gebeurt overigens ook wel eens door onderwijsprofessionals die zelf een migratieachtergrond hebben. Enkele kinderen hebben vormen van bejegening meegemaakt door docenten waarbij ze zeer onprofessioneel en onjuist lijken te zijn behandeld in de klas.

Moeders geven aan niet altijd te weten of het te maken had met de achtergrond van de kinderen, maar de wijze van handelen is volgens hen in elk geval schadelijk of nadelig geweest voor hun kinderen. Kinderen zijn zichzelf niet altijd bewust van ongelijke behandeling, zeggen moeders; ze gaan dit vaak pas tegen

het eind van de basisschool bewuster zien. Het valt op dat vooral jongens de dupe zijn van ongelijke behandeling of discriminatie. In de interviews komen zowel voorbeelden in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs en daarna (stagediscriminatie of minder worden aangenomen) naar voren.

4. Opvoeding in relatie tot discriminatie en steun

In dit hoofdstuk bespreken we hoe moeders in de opvoeding aandacht besteden aan (mogelijke) discriminatie-ervaringen. Bereiden zij hun kinderen erop voor? Spreken ze over kleur en ongelijkheid of niet, en wanneer beginnen ze daarmee? En hoe reageren ze bij voorvallen? We gaan ook in op de steun die moeders zoeken en hun behoeften aan steun van de zijde van professionals.

Opvoedstrategieën

In elk groepsgesprek dat wij voerden zijn voorbeelden genoemd van ongelijke behandeling, discriminatie, racistische uitspraken of negatieve bejegening van kinderen door vooral volwassenen. We bespraken ze in het vorige hoofdstuk. We vroegen de moeders hoe ze hierop reageren, of hoe ze met hun kinderen ook los van voorvallen het gesprek aangaan over discriminatie of racisme. Uit eerder onderzoek weten we dat opvoedstrategieën om weerbaar te worden tegen discriminatie deels los staan van incidenten. Het gaat er bijvoorbeeld om of opvoeders kinderen al jong voorbereiden op mogelijke incidenten en of er wordt gesproken over kleur en macht in het gezin (Mesman, 2021). Dit is nog geen vanzelfsprekendheid (zie ook Omlo, 2020). Een andere 'basis'-strategie is de kinderen thuis trots op hun eigen kleur of cultuur meegeven, mede door positieve voorbeelden in boekjes, verhalen, speelgoed waarin zij zichzelf herkennen (zie ook Distelbrink, Pels en Winkelman, 2024).

De kunst bij het gesprek over discriminatie en racisme in het gezin is steeds de balans te vinden door ook aandacht te besteden aan de verbinding met de bredere samenleving en hoop op een kansrijke toekomst. Dit is een uitdaging voor ouders (ibid.). Opvoedstrategieën hebben ook betrekking op het ondersteunen en begeleiden van kinderen wanneer zich incidenten voordoen. We weten dat volwassenen hierbij zelf al op uiteenlopende manieren reageren, van vermijdend tot verbindend of confronterend. Hiermee samenhangend kunnen zij hun kinderen verschillende strategieën of voorbeeldgedrag aanreiken. Onderliggend is daarbij de vraag hoe zij kijken naar hun positie in de maatschappij en die van hun kinderen. Bij ouders van de eerste generatie zien we bijvoorbeeld vaak dat zij zich gast voelen in de samenleving en hun kinderen vooral meegeven dat zij zich maar extra moeten bewijzen, en twee keer zo hard hun best moeten doen. Dit kan ertoe leiden dat discriminatie-ervaringen worden gebagatelliseerd. Hoe ouders hun kinderen leren te reageren kan overigens per situatie verschillen (bijv. Farag, 2017; Distelbrink et al., 2020, Omlo, 2011; 2020).

Kinderen voorbereiden of actief het gesprek voeren over discriminatie

Van enkele moeders hoorden we dat zij hun kinderen actief voorbereiden op voorvallen of de ongelijke behandeling die zij met grote waarschijnlijkheid gaan tegenkomen in hun leven. Ze maken daarbij soms wel relativerende opmerkingen, over dat mensen die discrimineren dit vaak van anderen hebben geleerd en niet zelf slecht hoeven zijn. In de boodschap van onderstaande moeder klinkt door wat we vaak horen bij andere ouders van de eerste generatie: doe extra hard je best (bijv. Farag, 2017, Omlo, 2020).

'I have three girls, I talk a lot about discrimination. I want them to know that in the world we're living in it is not normal but it happens. (..) I usually tell them it can be painful, but it shouldn't get you down. If other people make racist comments or discrimination, they often learned it from others. It comes from somewhere. Even then the person sometimes doesn't know better. (..) I also told her "you're a black girl, you always have to step up a little bit more. You live in Holland, it is a country of white people. So we always have to do more effort". We cannot change that. I always tell them to give a little extra. That is very important.' (groepsgesprek Amsterdam Zuidoost)

'Ik heb mijn zoon voordat hij begon aan de middelbare school verteld over arbeidsdiscriminatie. Ik heb hem aangespoord om nog meer zijn best te gaan doen dan Jantje en Pietje. Want als jij later met hetzelfde papiertje komt als Jantje dan krijgt Jantje alsnog die positie. En dat heb ik hem duidelijk gemaakt. Daar moet je je bewust van zijn. En mijn kinderen zaten van "whatever mama".'

■ Groepsgesprek Eindhoven

Eén moeder die ook begeleider is van de groep moeders in het groepsgesprek, vertelt de anderen dat het heel goed mogelijk is om met kleine kinderen al over racisme of discriminatie te praten, bijvoorbeeld aan de hand van verhalen uit prentenboeken. In onderzoek wordt het belang hiervan ook benadrukt, ook voor ouders zonder migratieachtergrond (bijv. Mesman, 2021).

Maar al met al vertellen relatief weinig moeders over gesprekken met de kinderen los van voorvallen. Meestal noemden zij voorbeelden van hoe zij reageren op concrete incidenten. Daarbij zijn verschillende strategieën te zien die ze toepassen als opvoeders.

Bagatelliseren, verzachten, rustig blijven

Ten eerste proberen moeders hun kinderen te beschermen door zaken die ze tegenkomen wat te bagatelliseren ('het is vast niet zo erg'), nuanceren of goed te praten; ze zeggen dan bijvoorbeeld 'misschien was het een fout van de juf'. Daarbij speelt mee dat moeders hun kinderen niet de hoop willen ontnemen dat er een toekomst voor ze is in Nederland of de pijn willen verzachten.

'Als ze ouder worden, stage of werk gaan zoeken, komen ze het tegen. Dan zeg ik: misschien ligt het niet aan discriminatie of racisme, maar misschien zijn de werkgevers gewoon bang. En dat snap ik ook, maar als iemand steelt betekent het niet dat een ander ook steelt. En als moeder ga je vechten van "nee, zo zit het niet". Omdat ik ze niet wil leren of laten voelen dat er racisme zijn. Als ik als moeder zeg "ja, ze hebben je echt gediscrimineerd" dan is dat niet goed. (..) dan zeg ik "nee, het is geen discriminatie". Om die pijn te verzachten.'

■ Groepsgesprek Amsterdam Oost

Een strategie die in het verlengde ligt van het 'verzachten' is de kinderen te manen rustig te blijven als er iets gebeurt. Vooral bij jongens is dat van belang, want die maken meer mee en zijn eerder boos. 'Jongens zijn snel boos. Blijf rustig en blijf praten', zoals een moeder zegt. Zeker bij jongens kan een aanvullende boodschap van moeders zijn: probeer geen aanleiding te geven. En blijf beleefd tegen de politie, blijf respectvol. Rustig blijven bij ongelijke behandeling vraagt oefening, zo geeft een moeder aan.

Moeders leren hun kinderen vaak het gebeurde een beetje van zich af te laten glijden, te negeren. 'Doe je oren maar dicht', zeggen moeders dan. Daarbij

speelt ook mee dat ze verwachten – of intussen de ervaring hebben – dat er niet zo gemakkelijk iets verandert. 'Sommige mensen accepteren ons, anderen niet'. Achtergrond bij het veel gehoorde credo 'rustig blijven' is mogelijk dat jongeren van nu veel kritischer zijn dan de moeders in hun jeugd, en ook beter geïnformeerd zijn, aldus verschillende moeders. Daarnaast rapporteren jongeren (15-24) ook de meeste ervaringen met discriminatie vergeleken met andere leeftijdscategorieën (Andriessen et al., 2020).

'De mensen vroeger begrepen ook niet alles. En nu begrijpen de jongeren alles, dus die snappen en horen ook alles wat in de politiek en media gebeurt.' (..) "De jongens nu, als ze iets horen, iets negatiefs; dan zeggen ze gelijk iets terug."(..) "Onze dochters nu komen thuis met: Nederlanders droegen vroeger ook hoofddoeken; waarom zeggen ze daar dan nu iets over. De kinderen hebben nu alles veel beter door dan vroeger.'

■ Groepsgesprek Amsterdam Oost

Afhaken

Soms is er zo vaak sprake van negatieve ervaringen, dat moeders of hun kinderen afhaken en niet meer het gesprek aangaan of iets terugzeggen. Zo vertelt een moeder het volgende over haar broer, voor wie hun moeder steeds op school ging praten als hij weer iets meemaakte. Hoewel zij hem bleef inprenten om erboven te staan, haakte hij zelf af en begon het gedrag te vertonen waarvan hij aanvankelijk onterecht werd beschuldigd (zie ook Pels, 2006, over een vergelijkbaar proces van afhaken onder Marokkaans-Nederlandse hangjongeren). In ander opzicht haakte deze moeder zelf mettertijd ook af. Zij kreeg vaak te maken met discriminatie vanwege haar hoofddoek en reageerde daar lang niet altijd (meer) op. Ze had gemerkt dat het niets opleverde en alleen maar veel energie kostte. Haar dochter, nu zelf moeder, zegt erover:

'Het is heel lastig, want heel vaak gaan mensen die racisme meemaken niet elke dag iemand erop aanspreken. Dat doe je 1 dag, op dag 2 misschien, maar daarna ben je er moe van. Iemand zegt het vanuit een gedachtegang, dus heel veel mensen denken dan het heeft geen zin om daar iets van te zeggen, want daar ga je niet anders van denken.'

■ Groepsgesprek Eindhoven

Een andere moeder in dit groepsgesprek zegt:

'Ik probeer niet meer erover te praten want dan komt er heel veel boosheid. Want je doet je best om je kind te ondersteunen, en op het moment dat je kind buiten stapt is het niks meer. En je staat ook zelf stil in je eigen lichaam want je weet ook niet meer wat je moet doen. (...) Jij als moeder blijft constant ondersteunen en hij komt altijd terug met dit soort verhalen. Je probeert

alles op school, met communicatie etc. Hij is niet perfect, maar als je hoort van die dingen, hoe moet je dan wat doen?'

Deze moeder heeft eerder zelf met andere moeders met een migratieachtergrond in groep 8 van haar kinderen een presentatie gehouden over hun culturen, en dit destijds als positief ervaren (wordt verderop beschreven). Nu is ze moe van alle negativiteit die ze ervaart, en zelfs op het punt gekomen dat ze terug wil naar haar herkomstland.

'Wij zien geen verschil. Het wordt niet beter. We zien de lucht niet, daarom gaan mensen weer weg uit Nederland. Je voelt je niet veilig. Ik heb al besloten om uiteindelijk naar (herkomstland) terug te gaan. Als je je niet veilig voelt, niet thuis voelt, wat moet je dan? (...) Ik kan niet meer op dit moment. Ik wil mijn familie bij me hebben. (...) Ik heb advies nodig, liefde, ervaring van mijn ouders mijn moeder. (...) Alleen de armen van mijn moeder kunnen mij genezen. (...) Het is ook niet de 100% oplossing om terug te gaan, maar er is nooit een 100% oplossing.'

Bagatelliseren, verzachten, rustig blijven en afhaken, zijn reacties die in een andere studie omschreven worden als een vermijdende coping strategie (Omlo, 2020). Dit houdt in dat mensen de confrontatie vermijden. Het geldt als een passieve coping strategie, omdat gedupeerden geen poging doen om de discriminerende situatie zelf te veranderen. In plaats van het gesprek of de confrontatie aan te gaan over discriminerende ervaringen, probeert men de situatie, het conflict en de impact daarvan juist te ontwijken en beperken. Dit kan in sommige situaties, bijvoorbeeld wanneer confrontatie grote risico's meebrengt, de meest aangewezen strategie zijn. Bij afhaken geldt daarbij in het bijzonder dat de keuze om niet te reageren op discriminatie niet zozeer voor-

komt uit een gevoel van zelfregie, maar eerder voortkomt uit gevoelens van machteloosheid om invloed uit te oefenen op een discriminerende situatie. Reageren heeft dan weinig toegevoegde waarde, omdat het niet of nauwelijks bijdraagt aan een gewenste uitkomst voor betrokkenen (vgl. Bouabid, 2018; Bouw en Nelissen, 1988).

Zaken aankaarten

Tegenover de vermijdende strategie staat de zogenoemde confronterende strategie. Dit is een voorbeeld van een actieve strategie, waarbij mensen proberen discriminerende of racistische uitingen juist aan te pakken en te beëindigen. De confronterende strategie houdt in dat mensen ingrijpen door een grens te stellen, zich te verzetten tegen ongelijke behandeling en de dader aanspreken op zijn of haar gedrag (Omlo, 2020). We zien dat de moeders in ons onderzoek deze strategie eveneens toepassen. Als zaken echt niet in de haak zijn, willen moeders hun kinderen ook leren dat het belangrijk kan zijn voor jezelf op te komen, of nemen zij dit op zich voor de kinderen. Slechts een enkele moeder geeft haar kind de boodschap 'ga de juf maar om excuus vragen'. Vaak stappen moeders bij voorvallen zelf naar school om met de docent of, als nodig, de schoolleiding te bespreken wat er aan de hand is. Soms doen ze dit ook in groepsverband, zoals bijvoorbeeld in de al besproken gevallen waarin docenten groepen kinderen benadeelden met hun uitspraken of handelen (zie hoofdstuk 3). Dit leidde één keer tot het vertrek van een docent van school; in andere gevallen hielp het soms weinig of werd er niet goed geluisterd. Een keer werd een moeder zelf ook bepaald niet positief bejegend nadat zij haar onvrede had gedeeld. Soms kijken moeders het eerst aan, maar als ze echt kwaad zijn over wat er is gebeurd mag de school dat ook weten.

'Mijn zoon zit nu in de tweede en hij is al heel vaak thuisgekomen met "Mama, docenten gaan anders met mij om dan met anderen". En ik ging toen naar school en ik ben daar heel hard in. Ik wil de teammanager spreken, directeur, docenten, kom maar op. Er was namelijk een keer, de docent had het lokaal afgesloten en de leraar kwam terug en zijn airpods waren weg. En die docent had het lef om mij te bellen, omdat andere kinderen mijn zoon met airpods hadden gezien. Mijn zoon liep met neppe (oortjes) rond. Maar hij werd ervan beschuldigd. En omdat anderen zeggen dat hij dat heeft ga je er zo op in. En ik heb hem de volle laag gegeven, ik vond het echt niet kunnen. En toen geloofde ik mijn zoon, van wat maak jij allemaal mee in de les.'

■ Groepsgesprek Eindhoven

Er zijn evenwel ook moeders die de confrontatie niet aangaan op school, omdat zij de indruk hebben dat dit de situatie alleen maar erger maakt.

Verbinding blijven zoeken

Een ander voorbeeld van een actieve strategie is verbinden (Omlo, 2020). Als mensen verbinden, ondernemen zij actieve pogingen om de relatie met de ander in stand te houden of te verbeteren. Op een kalme en vriendelijke manier proberen mensen de dialoog aan te gaan.

We zien deze verbindende strategie ook terug bij de moeders. In sommige gevallen blijven moeders heel actief de verbinding zoeken voor hun kinderen. Zoals de Syrische moeder wiens dochter het echt niet goed had op school; zij bleef proberen verbinding te maken door haar dochter cadeautjes mee te geven voor andere kinderen in de hoop dat dit vrienden zou opleveren. Ook nodigde ze kinderen uit voor de verjaardag van haar dochter; allemaal grotendeels tevergeefs. Een andere moeder heeft in de klas van haar kind in groep 8 met andere moeders een presentatie gehouden over hun culturen van herkomst, zoals al vermeld eerder in dit hoofdstuk. Verschillende moeders leren hun kinderen – mede geïnspireerd door het geloof – actief dat zij zelf niet moeten discrimineren, maar iedereen moeten (blijven) respecteren.

‘Ja ik praat wel met de kinderen over iedereen respecteren, vanuit de Islam, al van klein tot groot. Tijdens het ontbijt, het eten, praat je altijd over respect.’

‘We leven met heel veel verschillende mensen hier in Nederland. Hou je geloof, je bent wie je bent maar heb respect voor iedereen. Wees jij maar het voorbeeld, ga niet met groepjes mee. (..) Ook over Sinterklaas en kerst. Ja dat is een ding hier, en dat mag. Het zit niet in ons geloof maar dat respecteren we. (..) Ik heb ook collega’s die homo zijn of lesbisch en daar is niks mis mee.’

■ Citaten uit groepsgesprek Amsterdam Oost

Trots zijn op je eigen identiteit en je kracht voelen

Discriminerende ervaringen kunnen ertoe leiden dat mensen zich meer gaan verdiepen in hun culturele, etnische en religieuze identiteit en deze omarmen en verheffen. Soms investeren ouders bewust in de eigenwaarde van hun kinderen door te benadrukken dat ze trots mogen zijn op hun culturele, etnische en religieuze achtergrond. De achterliggende gedachte is dat dit als een buffer kan dienen tegen stigmatisering en discriminatie. Deze ouders zien het met andere woorden als een vorm van preventie om kinderen weerbaar en minder kwetsbaar te maken voor discriminerende ervaringen (Omlo, 2020; zie ook Distelbrink, Pels & Winkelman, 2024; Mesman, 2021).

Ook in onze studie zien we dat moeders vaak aan hun kinderen leren vooral zichzelf te zijn en trots te zijn op hun culturele en etnische achtergrond of geloof. Dit gebeurt zowel naar aanleiding van incidenten als los daarvan.

‘I tell them “there are different cultures, cultures clash with each other. Get used to other cultures. Explain your culture if they have comments. They have to learn it”. I also learned them to be proud of their culture. Two of them speak their own language, the other one only in Dutch.’

■ Groepsgesprek Amsterdam Zuidoost

Moeders geven aan dat het belangrijk is dat hun kinderen trots kunnen zijn op wie ze zijn om weerbaar te zijn. 'Jij weet wat je waard bent. Dan hoef je je niet zoveel aan te trekken van wat een ander zegt'. Trots zijn is evenwel niet altijd vanzelfsprekend. Soms hebben kinderen negatieve beelden over de eigen achtergrond, taal of hun uiterlijk geïnternaliseerd. Zo vertelt een Ghanees-Nederlandse moeder dat zij haar dochter moet overtuigen met filmpjes dat haar kroeshaar heel mooi is. Een moeder in Eindhoven zegt:

'Het is heel moeilijk. Je maakt een kind trots op zijn achtergrond. Als hij in je buurt is heeft hij die 100% trots. Hij probeert die 100% bij zich te houden, maar als je buiten dingen meemaakt, dan wordt het steeds minder en minder, en dan is het als hij buiten staat niet meer 100%.'

Behoeften en steun

De tot nu toe besproken coping strategieën hebben met elkaar gemeen dat het individu geen hulp en ondersteuning van anderen inschakelt voor advies over hoe om te gaan met stigmatiserende en discriminerende ervaringen. Naast advies, hopen mensen via sociale steun troost, begrip en (h)erkenning te vinden. Er is veel en sterk bewijs dat lotgenoten - mensen die gelijksoortige problematiek ervaren - elkaar kunnen helpen. Zo heeft lotgenotencontact een positief effect op het zelfvertrouwen, de ervaren sociale en emotionele steun, optimisme, gevoel van zelfregie en controle, begrip en inzicht in de problematiek, uitwisseling van informatie, (h)erkenning en wederzijdse hulp (Boumans, 2015). Met behulp van ervaringsverhalen kunnen mensen zo ook met elkaar delen hoe ze gereageerd hebben op discriminatie en wat daarbij wel en niet heeft geholpen (Jacob et al., 2023). Mensen zoeken emotionele of praktische steun bij familie, de partner, vrienden, collega's en kennissen. Ook kunnen mensen hiervoor contact zoeken bij professionals en instanties, zoals docenten, advocaten, leidinggevenden, politie, marechaussee burgerrechtenorganisaties of antidiscriminatievoorzieningen (Omlo, 2020). Met de moeders is gesproken over bij wie ze te rade gaan over onderwerpen als discriminatie-ervaringen en hoe kinderen daarbij te begeleiden of dit aan te kaarten, en of ze behoeften hebben aan meer steun.

Informele netwerk

Moeders praten vooral met mensen in hun informele netwerk, zoals zussen, broers of andere familieleden of collega's of andere moeders, zoals ook bekend uit eerder onderzoek (Pels, Distelbrink & Postma, 2009; Distelbrink et al., 2020; Omlo & Butter, 2020; Omlo, 2020). Zij doen dit niet alleen om zelf informatie of steun te krijgen, maar bijvoorbeeld ook om een voorbeeld te stellen aan hun kinderen.

'Ik ga altijd naar mijn broertjes als ik een vraag heb over mijn zoon, omdat ze een beetje zelfde dingen meemaken. Het zijn rustige jongens die het echt goed hebben. Zij zijn een goed voorbeeld voor mijn zoon.' (..) Een andere moeder: 'Je moet niet rottige dingen gaan uithalen, niks doen en dan zeggen dat je er niet komt. Je moet er zelf voor gaan vind ik. Dit zijn ook de gesprekken die we met mijn broertje hebben en daarin nemen we ook mijn zoontje mee.'

■ Groepsgesprek Amsterdam Nieuw-West

Formele voorzieningen

Een enkele moeder zegt ook online informatie te zoeken. Of met een professional een goed contact te hebben gehad, zij het over andere onderwerpen dan discriminatie. Veel anderen zijn niet erg positief over formele voorzieningen of zeggen dat anderen die ze kennen er niet snel steun zullen zoeken. Er heerst het gevoel dat hulp vragen snel kan leiden tot oordelen of tot grotere problemen, tot aan uithuisplaatsingen toe.

'Heel veel mensen hebben negatieve ervaring met de GGD. Misschien heb je één kind dat iets verkeerd zegt over ouders, dan worden alle kinderen meegenomen. Heel veel ouders zitten in grote problemen, maar willen niet naar de dokter gaan of naar de GGD. Ze willen iets voor het kind en niet voor het gezin zelf. Ik ken een familie wiens kinderen zijn afgepakt, vier kinderen. Eén kind had iets genoemd en dat had gevolgen voor het hele gezin. (..) Ze luisteren niet naar je. Ze schrijven andere dingen op dan je vertelt. Je behandelt ze goed met koffie en thee. En ineens nemen ze alle kinderen mee. Zelfs als je uitdagingen hebt met één kind.' (groepsgesprek Amsterdam Nieuw-West)

Deels hebben moeders ook zelf negatieve ervaringen, bijvoorbeeld over vooroordelen die er bij voorzieningen lijken te zijn over wat er bij hen thuis zou spelen.

'Ik had een afspraak bij het consultatiebureau; ik was er met m'n zoon en een dochter. En ik kom binnen, er was een controle. Zoon was 12 ofzo, en ik ging naar toilet met m'n andere kind en toen gingen ze vragen aan m'n zoon van "gaat het goed thuis, word je geslagen?" toen ik er niet bij was. Achter m'n rug, en toen ik kwam was het gewoon stil.'

En buiten zei m'n zoon "die vrouw vroeg dit en dit, waarom vroeg ze dat?" (..) Altijd wordt er gedacht; Marokkaanse gezinnen zijn slecht, altijd ruzie, altijd slaan. Vroeger waren er ook dingen wel waar; dat de man de baas is thuis en uithuwelijken. En dat denken mensen dus nog steeds maar dingen zijn veranderd.'

■ *Groepsgesprek Amsterdam Oost*

Naast wantrouwen zou ook onbekendheid of het ontbreken van voorlichting in de eigen taal een reden zijn voor (andere) moeders om niet naar formele voorzittingen te gaan. Ze zien eerder wat in het onderling uitwisselen, zoals tijdens het groepsgebesprek voor dit onderzoek gebeurt. Bij een van de groepen kwam tijdens het gesprek de vraag op: kunnen wij niet vaker bij elkaar komen? Kunnen wij een cursus opvoeden van pubers krijgen? De moeders begonnen vervolgens elkaar tips te geven over dat je je puber moet vertrouwen, en dat dit beter is dan controleren.

Ondersteuning en educatie op school, via media en ouders zelf

Zoals we zagen betreffen de voorvallen waar moeders mee te maken krijgen rondom discriminatie het meest de school en het gedrag van docenten of directeuren. Veel moeders zijn hierover in gesprek met de school geweest. Meerdere moeders zeggen dat het nodig is dat moeders ondersteund worden in de gesprekken die ze met school te voeren hebben. Moeders denken hierbij onder andere aan een mediator of tussenpersoon, of iemand die hen kan supporten bij hoe het gesprek te voeren. Een enkeling noemt het terecht kunnen bij een onafhankelijke vertrouwenspersoon, 'maar dan wel iemand die niet door de school gefinancierd wordt, want hoe kun je anders echt onafhankelijkheid verwachten'. Enkele andere moeders zeggen dat het belangrijk is dat je ergens anoniem een melding of aangifte kunt doen, of dat er een website zou moeten zijn waar je discriminatie kunt melden en met specialisten in contact kunt komen. Hiervoor zijn wel mogelijkheden (bijv. De Winter-Koçak & Yassine, 2024), maar die zijn de betreffende moeders doorgaans niet bekend. Een enkele moeder stelt dat andersom ook nodig is dat docenten worden bijgeschoold in bewustwording, bijvoorbeeld over het niet afwentelen van frustratie op kinderen, als een ouder op school is gekomen om iets te bespreken.

Een punt dat meerdere keren wordt genoemd is het belang van het op school al vanaf jonge leeftijd terugkerend bespreken van discriminatie en racisme, of gelijke behandeling.

'Ik vind het een goed idee dat elke school in heel Nederland een les heeft gewoon één keer in de week over anderen accepteren, wat is racisme, wat is pesten, wat het kan doen voor een ander kind' (..) 'Op school moet je kinderen op zo vroeg mogelijke leeftijd aanleren wat racisme is, en aanleren is makkelijker dan afleren.'

Dus je moet het met beeldmateriaal doen, voorlichting. Je kan kinderen op een zodanige manier voorlichten, dat als ze in de maatschappij iets meekrijgen dan denken ze; ik heb het zo geleerd op school.'

■ *Moeders in Eindhoven*

Ook pleiten moeders ervoor op school informatie aan te reiken over verschillende culturen, via spreekbeurten van kinderen of samen met ouders. Verder zouden docenten ook in hun gedrag al vanaf het moment dat kinderen bij hen in de klas komen moeten laten zien dat zij geen onderscheid maken, dus niet het ene gedrag als een grapje afdoen en het andere bestraffen, aldus enkele moeders. Positieve informatie over verschillende culturen zou volgens sommige moeders ook via social media en tv aangereikt moeten worden. Ze vragen zich af of de overheid daarin een rol kan spelen, omdat ook buiten school veel voorvallen van discriminatie plaatsvinden.

'En dan ook weer op social media, op tv. Je kan alles doen op school, een powerpoint maken. Maar vanaf het moment dat deze kinderen zelf weer dingen op tv zien. Dan heb je geen effect. Want wat ze zien op tv is dan weer heel anders dan op school.'

■ *Groepsgesprek Eindhoven*

Wat ouders zelf (meer) kunnen doen, kwam ook in enkele gesprekken aan de orde. Thuis kan van jongs af aan het gesprek worden gevoerd over discriminatie of ongelijke kansen, aan de hand van verhalen in prentenboeken of concrete voorvallen die zich hebben voorgedaan, zo werd in een van de gesprekken gezegd door een begeleider. Ouders zelf kunnen ook een voorbeeld voor hun kind zijn, zo werd door een ander gezegd, bijvoorbeeld door hoe ze blijven verbinden, of juist door hoe ze voor hun kind of zichzelf opkomen als dat nodig is.

Samenvatting

In dit hoofdstuk beschreven we hoe moeders hun kinderen opvoeden om ze weerbaar te maken tegen of te leren omgaan met discriminatie en ongelijke behandeling. We zien dat moeders daar, los van voorvallen, nog weinig over praten met kinderen. Als ze dit doen is het vooral uitleg geven over waarom mensen discrimineren, dat zij dit vaak ook maar aangeleerd krijgen. In reactie op voorvallen brengen moeders kinderen vaak wel bij om trots te zijn en blijven op wie ze zijn. De strategieën die moeders toepassen in reactie op discriminatie bij kinderen zijn deels passief en deels actief. Voorbeelden van passieve strategieën zijn bagatelliseren en verzachten van situaties, of in een enkel geval helemaal niet meer ingaan op situaties. Dit 'afhaken' van sommige moeders is het gevolg van de ervaring dat incidenten vaak voorkomen en je niet kunt blijven reageren, of dat het toch niet helpt. Een enkele moeder is zelfs tot de conclusie gekomen dat ze eigenlijk niet meer in Nederland wil blijven. Ook nadat ze eerder wel actief de verbinding heeft gezocht. Verbinding zoeken is een voorbeeld van een actieve strategie die moeders toepassen, naast het aanklaarten van voorvallen. We zien dat moeders in geval van discriminatie-ervaringen – deels pas nadat zij eerst de ervaring van hun kind bagatelliseerden – het aanklaarten van situaties voor hun kinderen oppakken. Kinderen staan er zo niet alleen voor, maar zien dat zij gesteund worden door hun moeder, die voor hen opkomt. De verbindende strategie die we zagen is meer een boodschap direct aan de kinderen, bijvoorbeeld dat zij zelf positief moeten blijven, en iedereen moeten blijven respecteren. We zien in ons onderzoek weinig voorbeelden van moeders die hun kinderen actief zelf leren opkomen tegen anderen die hen negatief bejegenen. Dat heeft waarschijnlijk te maken met het gegeven dat de discriminerende handelingen of uitingen die moeders benoemden vooral van volwassenen (in de schoolcontext) komen.

Behoeften aan steun zijn er bij moeders wel, maar zij zoeken de steun vooral in het onderlinge contact. Dit heeft te maken met wantrouwen dat bij velen heerst ten aanzien van de reguliere organisaties, en ook negatieve ervaringen die zij er hadden. Moeders hebben aangegeven wat er volgens hen moet gebeuren om discriminatie te verminderen of aan te pakken. Ze zien het belang van een aanpak op scholen: docenten mogen zich bewuster worden van wat zij zeggen, uitstralen of doen en het effect dat dit heeft op kinderen met verschillende achtergronden. Terugkerende lessen op school waarbij wordt benadrukt dat iedereen gelijk is, of er aandacht wordt besteed aan verschillende 'culturen' of discriminatie, lijken moeders ook belangrijk. Daarnaast denken ze dat het belangrijk is discriminatie-ervaringen te kunnen melden bij een onafhankelijke partij, een vertrouwenspersoon bijvoorbeeld; ze kennen dergelijke mogelijkheden nog niet, hoewel die er wel zijn. Voorts wijzen enkelen op het belang van positieve beelden in de media, gezien wat daar allemaal aan discriminerende uitlatingen voorkomt en de effecten ervan op kinderen en volwassenen. Tot slot wordt genoemd dat het belangrijk is om thuis het gesprek meer te voeren of expliciet een voorbeeld te zijn voor je kind door zelf verbindende of confronterende strategieën te laten zien als ouder.

5. Wat zien professionals gebeuren?

Naast de gesprekken met de moeders hebben we ook twee focusgroepen georganiseerd met professionals die werken in de opvoedondersteuning, in Amsterdam en een enkeling daarbuiten. Met hen zijn we in gesprek gegaan over de ervaringen van ouders en kinderen met discriminatie die bij hen bekend zijn. We bespraken daarbij ook: komen deze vragen eigenlijk bij hen terecht? Waarom wel of niet? Een aantal van de geïnterviewden (zowel met als zonder migratieachtergrond) reflecteerde ook vanuit eigen ervaringen als moeder. Verder was er in de focusgroepen aandacht voor de steunbehoeften van de ouders, hoe professionals ouders en kinderen proberen te ondersteunen en welke knelpunten en verbeterpunten er zijn.

Discriminatie bespreekbaar maken met professionals

Discriminatie is volgens de professionals een thema dat sterk speelt in de levens van ouders (vgl. Distelbrink et al., 2020; Distelbrink, Pels & Winkelman, 2024). Ouders hebben vragen hoe ze in de opvoeding aandacht kunnen besteden aan het omgaan met discriminatie-ervaringen van hun kinderen. Tegelijkertijd zijn ouders niet snel geneigd om in de eerste contacten met professionals vragen te stellen over discriminatie. Ouders zijn in het begin nog voorzichtig, onder meer omdat ze bang zijn dat uitspraken tegen hen gebruikt kunnen worden en/of dat ze veroordeeld worden. Discriminatie maken zij pas bespreekbaar als er een vertrouwensband is opgebouwd waardoor mensen veiligheid ervaren om dergelijke gevoelige ervaringen bespreekbaar te maken. Een professional zegt hier het volgende over:

‘Of ouders bij ons komen met vragen over discriminatie? Dat is bij mij bijna nooit de éérste vraag. Dat komt er pas na een aantal gesprekken uit. Er is veiligheid nodig. Ik heb dit eigenlijk nog nooit als hulpvraag gehad. Ouders moeten zich eerst gehoord en vertrouwd voelen voordat dit soort vraagstukken naar voren komen vanuit ouders.’

De professionals geven ook andere verklaringen voor de terughoudendheid van ouders met het aankaarten van discriminatie. Sommige ouders hebben meer tijd nodig om woorden te geven aan hun ervaringen. Een geheel andere oorzaak is dat veel gezinnen niet weten dat ze voor dergelijke vragen terecht kunnen bij professionals. Ook twijfelen ouders of een gemeentelijke organisatie en witte hulpverleners hun ervaringen wel kunnen begrijpen. Sommige professionals zijn wat dit betreft ook kritisch op de eigen organisatie en vragen zich af of de organisatie in staat is om ouders hierin goed te kunnen begeleiden. Of zij menen dat hun organisatie onvoldoende uitnodigend is om zorgen over discriminatie te uiten. Tot slot geven respondenten aan dat ouders ervaringen met discriminatie eerder bespreken met professionals met een migratieachtergrond. En in de organisaties waar ouders voor opvoedsteun aankloppen zijn professionals met een migratieachtergrond lang niet altijd in voldoende mate aanwezig. Ouders veronderstellen dat deze professionals hun ervaringen eerder zullen begrijpen en herkennen, aldus de deelnemers aan de focusgroepen.

Dat ouders zorgen en vragen over ervaringen met discriminatie van hun kinderen niet zo snel delen, is in bepaalde situaties problematisch. De professionals geven aan dat de impact van discriminatie op kinderen groot kan zijn. Deze kinderen hebben vervolgens ook nog vaak te maken met een sociale omgeving die discriminatie niet erkent als probleem, maar eerder de neiging heeft om het te relativiseren en te bagatelliseren. Als ouders hun kinderen – al dan niet met professionele begeleiding - niet de benodigde ondersteuning kunnen bieden, kan dat de problematiek verergeren. Kinderen kunnen zich op een gegeven moment ook naar de (lage of negatieve) verwachtingen van bijvoorbeeld leerkrachten gaan gedragen.

Ervaringen met discriminatie

Met de professionals zijn vervolgens ervaringen besproken met discriminatie die zij tegenkomen in hun werk. Zonder dat hier expliciet naar werd gevraagd, kwamen in beide gesprekken al snel ook eigen ervaringen van de professionals naar voren. Een deel van hen (zowel met als zonder een migratieachtergrond) komt namelijk als moeder zelf ook in aanraking met bepaalde vormen van bejegening, oordelen over of discriminatie van hun kinderen. Soms tot hun eigen verbazing. Zo vertelt een van de professionals dat zij geschokt is dat haar kinderen meer geconfronteerd worden met discriminatie dan zij dit zelf heeft ervaren op die leeftijd:

'Ik ben hier geboren en getogen. Ik heb in het onderwijs gewerkt, 12 jaar voor de klas gestaan. Ik dacht: als ik straks kinderen heb dan hebben ze het makkelijker dan ik het heb gehad. Maar niks is minder waar. Mijn kinderen hebben het dubbel zo zwaar (...). Ik heb dingen met mijn kinderen meegemaakt, dat ik dacht: dat dit nog gebeurt in Nederland. Mijn zoon zat op de havo en werd gezien als Marokkaans crimineeltje en ook in die hoek geduwd, met vooroordelen. En nooit is bedacht: zullen we eens in gesprek gaan met die ouders? Niet elke Marokkaan met dure schoenen heeft ze gestolen. Dat was echt een shock voor mij.'

In bovenstaand citaat legt de respondent uit dat haar zoon gecriminaliseerd werd vanwege zijn afkomst. Het frustriert haar dat er vanuit school geen initiatief is geweest om in gesprek te gaan met haar als ouder.

Discriminerende ervaringen worden vooral in relatie tot zoons genoemd, en door alle leeftijden heen. Een witte professional vertelt hoe haar zoontje van

kleur er op vijfjarige leeftijd van werd beschuldigd een ander kind met een mesje te hebben willen steken op de BSO. 'Hij wist niet eens wat dat was (iemand met een mes steken)', aldus zijn moeder. Een ander vertelt hoe haar tienerzoons opvallend vaak te maken krijgen met aanhoudingen en controles, vooral de zoon die het donkerst is qua huidskleur. Weer een ander geeft als voorbeeld hoe haar in Nederland geboren en getogen zoon in zijn functie als voorzitter van de studentenvereniging te horen kreeg 'goh, wat ben je goed geïntegreerd'.

Op basis van de contacten met ouders signaleren de professionals dat discriminatie een probleem is dat eveneens sterk leeft onder andere ouders. Het gaat zoals bij henzelf om uiteenlopende typen ervaringen onder jonge en oudere kinderen. Allereerst betreft het voorvallen in de context van school. Bijvoorbeeld ervaringen met onder advisering en stagediscriminatie, zoals die ook door moeders in onze focusgroepen werden benoemd. Genoemd wordt daarnaast dat ouders met een migratieachtergrond te horen kregen dat er een wachtlijst was, terwijl er wel plek was voor kinderen zonder migratieachtergrond.

Verder zien professionals de eveneens eerder besproken gevallen waarbij onderwijspersoneel op basis van vooroordelen kinderen negatief bejegt. In het onderwijs zou in hun ogen soms sprake zijn van dubbele standaarden. Zo geeft een professional aan dat 'als het een wit kindje is, is hij assertief als hij opkomt voor zichzelf, en als het een donker kindje is moet hij zichzelf aanpassen aan de klas en is hij brutaal.'

Behalve de hier genoemde ervaringen met duidelijk discriminerende opmerkingen of handelen, worden, zoals in onze focusgroepen met ouders, ook diverse andere typen ervaringen genoemd, bijvoorbeeld vormen van micro-agressie tegen moeders of kinderen. Een voorbeeld hiervan is een voorval waarbij twee

moeders van Marokkaanse afkomst die accentloos Nederlands spraken een directrice van een school troffen die tegen hen gebrekkig Nederlands ging praten, blijkbaar denkend dat de moeders haar dan beter zouden verstaan. Een nare ervaring voor de moeders, aldus de professional.

Wat ook veel voorkomt: het gevoel niet altijd te kunnen zijn wie je bent. Dit kwamen wij ook in andere onderzoeken tegen (bijv. Distelbrink et al., 2020, 2023a). Ouders ervaren dat er voor kinderen (of voor hen als gezin) niet altijd ruimte is om hun culturele of religieuze achtergrond te uiten, onder meer in de schoolcontext, aldus de professionals die we spraken. Hoewel dit niet altijd discriminatie wordt genoemd – ook door henzelf niet, is dit wel een teken van ongelijke behandeling of ongelijkwaardigheid van verschillende perspectieven.

'De vragen die bij ons binnenkomen gaan soms niet zozeer om discriminatie. Wat wij vaak krijgen is de opmerking: wij leven in een omgeving waar ik eigenlijk niet ik mag zijn. Er wordt vaak gezegd vanuit school: ja we zijn er voor iedereen, iedereen is welkom. Maar als het puntje bij paaltje komt wordt het Suikerfeest geskipt. En dan kan zo'n kind nooit laten zien, dit is ook een deel van mij.'

Bovenstaande respondent geeft aan dat de ruimte om de eigen culturele of religieuze achtergrond te uiten onder meer begrensd wordt door bepaalde feestdagen niet te vieren of mogelijk te maken. Bij jongeren speelt dit vraagstuk ook sterk, weten we uit ander onderzoek. Kunnen zij zijn wie ze zijn? Wordt hun meervoudige achtergrond gewaardeerd of gezien? Vaak worden jongeren erop aangesproken of ze wel Nederlands (genoeg) zijn, als ze ook trots uiten op de achtergrond die ze van hun ouders meekregen. Terwijl voor henzelf een meervoudige identiteit vanzelfsprekend is (vgl. Day & Badou, 2019; Day, Badou & Van Breda, 2020).

Leeftijd

Hoewel er veel ervaringen worden genoemd vanaf de leeftijd van de basisschool en daarna, benadrukken verschillende professionals dat (mogelijke) ervaringen die gerelateerd zijn aan een bepaalde achtergrond of huidskleur al vanaf heel jonge leeftijd kunnen spelen. Het gesprek erover in het gezin zou dan ook al vanaf jonge leeftijd moeten worden gevoerd. Kinderen komen al op de peuter- of kleuterleeftijd in aanraking met bijvoorbeeld de invulling van feesten, of opmerkingen of situaties waarin zij worden ‘weggezet’ op basis van hun huidskleur of afkomst. Dat levert al jong gevoelens op van ‘anders zijn’ of zelfs ‘minderwaardig zijn’ die kinderen negatief beïnvloeden in de ontwikkeling van hun zelfvertrouwen en van mogen zijn wie je bent. Hieronder geven de respondenten voorbeelden hoe dat op jonge leeftijd al een rol speelt bij Zwarte Piet.

‘Het begint vanaf baby af aan. Wat zijn je ideeën over opvoeden? Hoe sta je erin als je kind ook een andere culturele achtergrond heeft? Kinderen gaan naar het kinderdagverblijf. Het is systematisch wat erin gezet wordt, bijvoorbeeld als je een Zwarte Piet moet inkleuren.’

‘Gelukkig is het sinterklaasfeest nu wel inclusiever gemaakt, maar toen mijn zoon 4 was zei iemand: oh kijk eens wat een schattig Pietje. Hoe moet je dat uitleggen waarom hij als Zwarte Piet wordt gezien? (...) Kinderen worden al zo vroeg geconfronteerd met anders zijn. En anders zijn is nog niet zo erg maar anders zijn en minderwaardig gezien worden, dat wel. Dat voelen ze ook al als ze 4 zijn, ook al hebben ze er daar de woorden nog niet voor.’

Bij oudere kinderen (vooral zoons) doen zich behalve in de schoolcontext ook ervaringen voor die de professionals eveneens bij hun eigen kinderen zagen, zoals discriminatie bij sollicitatieprocedures, het ten onrechte of eenzijdig beschuldigd worden van iets of het vaker dan anderen aangehouden of gecontroleerd worden door politieagenten en beveiligers.

Aanpalend thema: discriminatie van witte ouders

In de gesprekken met professionals kwam ook een thema aan de orde dat de geïnterviewde ouders niet naar voren hebben gebracht, namelijk discriminatie of uitsluiting ervaren door witte ouders. Professionals observeren dat gevoelens van discriminatie of uitsluiting soms ook kunnen voorkomen bij witte ouders die in de minderheid zijn op bepaalde scholen en dat zij hier vragen over hebben. Zij ervaren bijvoorbeeld discriminatie als andere ouders niet toelaten dat hun kinderen met elkaar spelen. Teleurgesteld vragen zij zich af waarom deze ouders hen niet vertrouwen. Een andere professional geeft aan dat ze doorvraagt waarom deze ouders dat niet willen. Dan blijkt dat ze bang zijn dat hun kinderen zien dat volwassenen daar naakt aan het douchen zijn of dat er gezoend en gevrijd wordt. Er is sprake van wantrouwen en angst voor misbruik. Er is in dit geval dus ook sprake van stereotypen over witte ouders die bij ouders met een migratieachtergrond leven. Ook door het negatief bejegenen van kinderen die varkensvlees eten door kinderen die dit niet eten kunnen gevoelens van discriminatie en uitsluiting ontstaan bij witte ouders:

'Er wordt tegen haar zoon gezegd: we willen geen ham, dat is vies. Die witte ouder voelde zich toen gediscrimineerd. 99% van de klas bestaat uit kinderen met een migratieachtergrond. Zij voelde zich op dat moment gediscrimineerd, zij zat op dat moment in de minderheid.'

In een recente publicatie hebben we deze gevoelens van witte ouders in wijken waar zij de minderheid zijn uitgebreid bevestigd (Distelbrink et al., 2023b). Dit soort ervaringen blijken inderdaad voor te komen, vooral bij ouders die in buitenwijken van de stad terechtkomen waar zij zich wel een huis kunnen permitteren. Het betreft vaak theoretisch opgeleide ouders die met een ideaal

van gelijkwaardig samenleven in een multi-etnische stad de wijk inkomen, maar zich daar als nieuwkomers feitelijk moeten inpassen in een wijk waar hun waarden niet dominant zijn. Ze kijken vaak naar de school voor oplossingen, maar ook scholen zelf zijn vaak zoekend in hoe de balans te vinden tussen allerlei waardensystemen die op school bij elkaar komen.

Opvoedstrategieën van ouders

De professionals merken dat de ouders die zij begeleiden hun kinderen niet of slechts in beperkte mate voorbereiden op het gegeven dat discriminatie inherent onderdeel uitmaakt van de samenleving en dat zij daar ook mee te maken kunnen krijgen. De professionals doen dat in hun rol als moeder zelf wel. Een professional merkt in dit verband op dat ze het belangrijk vindt om haar kind datgene te bieden wat ze zelf in de opvoeding gemist heeft. In haar geval is dat representatie van mensen met een migratieachtergrond in boeken. Ze kiest er als moeder bewust voor om haar kinderen boeken aan te bieden waarin aandacht is voor diversiteit:

‘Hoe doe je dat als ouder? Ik heb boekjes gezocht. En 22 jaar geleden waren die er nog niet zoveel als nu. Representatie vond ik belangrijk. En zo leg je die puzzel gaandeweg. Wat heb ik gemist? En wat heeft me sterker gemaakt?’

Een andere geïnterviewde moeder kiest ervoor om haar dochter voor te bereiden op het gegeven dat mensen anders naar haar kunnen kijken vanwege haar huidskleur en etnische achtergrond. Daarbij wijst ze haar dochter er ook op dat zij mogelijk harder moet werken dan anderen vanwege negatieve beeldvorming. Dit beschouwt ze als een vorm van preventie om haar kind te beschermen:

‘Je wil je kind natuurlijk ook beschermen. Mijn dochter is lichter getint, half Nederlands. Maar ik heb haar wel meegegeven: je bent een beetje licht, maar je bent toch zwart. Je wil haar meegeven dat ze er toch bewust van is dat andere mensen toch anders naar haar kijken. En dat ze misschien soms wat harder moet werken. Want dat heb ik zelf ook meegemaakt. En je doet

alles om je kind te beschermen. En misschien komt zij die uitdagingen niet eens tegen, maar je wil het gewoon vóór zijn.’

Een belangrijk onderdeel van het voorbereiden van hun kinderen is ook extra aandacht besteden aan hun identiteitsontwikkeling. Ouders willen voorkomen dat hun kinderen hetzelfde meemaken als wat zij in hun jeugd hebben meegeemaakt en proberen dit te doen door hun kinderen veerkrachtig te maken; ze geven hen ook mee dat ze hun identiteit niet hoeven te verbergen, maar altijd mogen uitdragen. Tegelijkertijd maken ze hen wel van bewust dat ze vanwege hun achtergrond anders behandeld kunnen worden:

‘Vroeger zeiden ouders: binnen ben je Surinaams, buiten beter niet. Nu voed ik mijn kind op met het bewustzijn dat er anders naar je wordt gekeken. Je gaat dingen meemaken en het is pijnlijk. Maar wel je kind sterk maken en vertrouwen geven. En duidelijk maken dat hij niet hoeft te kiezen, hij heeft al die kanten in zich.’

Zelfs voor professionals is het voorbereiden van kinderen op discriminatie een ingewikkelde opgave die met de nodige frustraties en emoties gepaard gaat. Discriminatie bespreekbaar maken met kinderen is geen onschuldige aangelegenheid. Het is zoals respondenten aangeven ‘eng’, ‘pijnlijk’ en ‘oneerlijk’. Een professional wijst erop dat ze haar kind niet bang wil maken. Een ander vindt het zeer moeilijk dat ze haar kind moet meegeven dat hij/zij meer zal moeten ‘slikken’ dan andere kinderen. De professionals benoemen verder dat ze omwille van kinderen hun eigen boosheid en frustraties zoveel mogelijk proberen te verbergen en voor zich te houden.

'Ik geef mijn kind wel mee dat je vooroordelen kan tegenkomen. (...) Dat is moeilijk, want je geeft eigenlijk een hele enge les mee, zonder hem bang te maken maar hem sterk op te voeden.'

'Het wordt heel pijnlijk wanneer jij tegen je kind moet zeggen: jij moet drie keer meer slikken dan een ander. Het is pijnlijk als een kind moet zeggen: ik weet dat ik daar rekening mee moet houden, let it be. Maar ik wil dat niet potverdrie, maar je moet wel.'

'Het is zo oneerlijk. Je gaat nu de puberteit in en je bent straks niet meer schattig, dan gaan anderen anders naar je kijken. En om dan tegen een kind te zeggen; dat heeft niets met jou te maken. En tegelijkertijd de deur uit te willen schreeuwen om de wereld te veranderen om je kind te kunnen beschermen. Heel pijnlijk.'

'En ik heb nog mijn werk, waarin ik dit dagelijks doe, als ervaring meegenomen. Op dit gebied ben ik dan professional, maar ik ben met name ouder. En dan ben je soms even niet die professional en wil je gaan schoppen en vloeken.'

Daarnaast proberen de professionals hun kinderen te ondersteunen en te begeleiden in hoe ze kunnen omgaan met discriminatie. Ook dat gaat soms met de nodige dilemma's gepaard. Onderstaande respondent vertelt hoe haar zoon negatieve reacties kreeg op Marktplaats nadat hij zijn Playstation te koop aan bood. Op basis van zijn voornaam werden er stigmatiserende en discriminerende opmerkingen gemaakt. Voor deze moeder levert dit een dilemma op. Waar het voor haar oudere zoon vanzelfsprekend is om in dit soort situaties een Nederlandse naam te gebruiken om daarmee de etnische achtergrond te

verbergen, wil zij zelf het liefste meegeven aan haar kinderen dat ze met trots hun naam (en achtergrond) moeten uitdragen. Tegelijkertijd brengt dit voorval haar aan het twifelen en weet ze niet waar ze goed aan doet:

'Mijn zoon wil zijn PlayStation verkopen op marktplaats en hij is 15. Met zijn eigen naam. Hij kreeg echt de wind van voren. Er werd gezegd: ik kom de PlayStation voor €50 ophalen. Had m'n zoon gezegd: nee dat doe ik niet. Meteen als reactie: ja, maar jullie krijgen al genoeg overheidsgeld. Dus meteen werd er op die manier gesproken. Zo heftig werd er op hem gereageerd en dat heb ik gedeeld op social media. Een jongen van 15 die met alle goede bedoelingen een marktplaats account met z'n eigen naam opent en dan de wind van voren krijgen. M'n oudste zoon had gezegd: je gaat toch niet je eigen naam gebruiken? Dus die is al verder, dat ie al weet dat ie z'n eigen naam niet gaat gebruiken maar Hans of een andere naam. Maar wat is dan goed? Moet je dan als ouder zeggen, een marktplaats account maak je nooit met je eigen naam? Terwijl je wel wil meegeven: je moet trots zijn op je naam, dat moet je uitdragen. Moeders van witte vriendjes hebben appjes gestuurd met bedankt dat je dit deelt, want anders maak je dat nooit mee. Als je dit nooit tegenkomt kan je je ook niet verplaatsen in de ander. Dat moet je delen.'

Waar deze professional er voor koos om dit voorval op social media te delen, zijn de ouders met wie zij werken veel terughoudender in het bespreekbaar maken van discriminatie. Volgens de professionals zijn zij vooral geneigd een vermijdende copingstrategie toe te passen. Daar hebben ouders verschillende redenen voor. Het komt onder meer voort uit handelingsverlegenheid, maar ook kan meespelen dat ouders risico's voor henzelf of hun kinderen willen vermijden.

Sommige uiten bijvoorbeeld angst om weggezet te worden als overgevoelig of een zeurderig persoon of angst dat hun kind van school wordt gestuurd (vgl. Omlo, 2020). De professionals zeggen hier bijvoorbeeld het volgende over:

‘Ouders zijn onzeker hoe het te bespreken. En mogen ze boos zijn, is dat terecht? En hoe voorkom ik dat ik word weggezet als overgevoelig?’

‘Het voelt als een vooroordeel maar hoe wordt daar op school op gereageerd? En als ik dit nu open breek zonder dat ik het goed kan duiden, waar plaatst men mij dan? Ze willen niet weggezet worden als overgevoelig.’

‘Het waren een stuk of negen moeders die ik gesproken had, en niemand had ooit op de stoep van school gestaan met de boodschap: hé, wat gebeurt hier eigenlijk? En dit kan gewoon niet. Ouders vinden het heel erg spannend om met onderwijs dit bespreekbaar te maken. Want je wil ook geen zeurouder zijn en dat je kind van school gestuurd wordt en geen diploma haalt.’

In andere gevallen zijn ouders te moe om de confrontatie aan te gaan. Zo vroeg een professional aan meerdere ouders waarom ze niet in gesprek zijn gegaan met de schooldirecteur. Dan lieten deze ouders weten:

‘Ja, we zijn gewoon moe, we hebben geen zin meer om dat te gaan doen. Nog even doorzetten en we zijn ervan af. Zo van even door die zure appel heen en dan zijn we klaar met die school.’

Een professional legt uit dat het veel (emotionele) inspanningen vergt van ouders om het gesprek aan te gaan. Bovendien is het ook ingewikkeld om het bij een ‘scheve machtsdynamiek op te nemen tegen het systeem’.

De strategie van vermijding zetten mensen ook preventief in als ze zich fysiek terugtrekken door bepaalde buurten, ruimtes, plekken of organisaties te vermijden vanwege de verwachting dat de kans op discriminatie en stigmatisering reëel of groot is en op acceptatie dus klein (Major & Eccleston, 2005; Omlo, 2020; Waters, 2014). De professionals noemen dat ouders om deze reden hun kinderen niet naar een openbare school sturen, maar naar een islamitische school. Ook al willen ze dat in eerste instantie soms niet, maar ze verwachten dat hun kinderen op een islamitische school sociaal meer geaccepteerd worden.

‘Ik begeleid nu een gezin, een moeder van Nederlandse komaf maar ze is getrouwd met een Marokkaanse man. Zij heeft gezien, dat er in haar familie anders naar haar kinderen gekeken wordt. En zij wilde eigenlijk dat haar kinderen naar een openbare basisschool gingen. Maar zij heeft echt uit bescherming van haar kinderen ze op een islamitische basisschool geplaatst. Omdat ze verwacht dat ze daar meer acceptatie zullen krijgen. Terwijl eigenlijk zij zelf de kinderen op een openbare basisschool wilde zetten, omdat ze zelf ook leuke ervaringen daar heeft gehad.’

‘Dat heb je ook met bekeerlingen. Je hebt heel veel bekeerlingen die hun kinderen naar een islamitische school sturen om hen te beschermen, voor die acceptatie.’

Een professional merkt op dat ouders met een migratieachtergrond zelf ook ervaringen hebben met discriminatie. Hierdoor zou het voor hen moeilijker zijn om hun kind goed te ondersteunen bij ervaringen van discriminatie vergeleken met bijvoorbeeld witte ouders met een kind van kleur. Hoewel niet alle respondenten het hiermee eens zijn, is de redenering van deze professional dat deze ouders het door hun eigen emoties lastig vinden om er van een afstand naar te kijken en erboven te staan. Zij gaan naar eigen zeggen gemakkelijker mee in het verhaal van hun kind en worden 'samen boos' in plaats van te investeren in hun weerbaarheid en empowerment. Of vooral boosheid de boventoon voert of zelfbeheersing, kan ook te maken hebben met het niveau van bewustzijn dat er bij ouders is, aldus de professionals. Sommige ouders zijn zich bewuster van de machts- en systeemaspecten en vragen zich langzaamaan af waarom zij hun kind eigenlijk weerbaar moeten maken. Deze moeders hebben meer de neiging te denken: 'Dit moet gewoon stoppen. Er is al genoeg 'emotional labour' in gestopt door de slachtoffers. Tegelijkertijd zagen we eerder dat sommige professionals proberen emoties als boosheid en frustraties voor zich proberen te houden ter bescherming van hun kind, een strategie die ook voor ouders die ze ondersteunen relevant is.

Naast de vermijdende copingstrategie zoeken ouders volgens de professionals ook steun bij elkaar. Dat doen zij eerder dan steun zoeken bij formele instanties, een tendens die we ook in andere studies naar voren zien komen (vgl. Omlo & Butter, 2020; Omlo 2020) en die ook al benoemd werd in hoofdstuk 4. Binnen de eigen kring vinden ouders herkenning, terwijl ze zich bij formele instanties afvragen of professionals hen wel kunnen en willen steunen. Bovendien weten ouders niet altijd bij welke instanties ze terecht kunnen.

Steunbehoeften van ouders

Volgens de professionals hebben ouders vooral behoefte aan een luisterend oor en erkenning voor hun ervaringen. In het verlengde hiervan hechten sommige ouders met een migratieachtergrond er waarde aan dat zij geholpen kunnen worden door een collega met een gedeelde of vergelijkbare achtergrond. Ouders denken dat professionals zonder migratieachtergrond hen niet begrijpen. Zij hebben behoefte aan een professional met gedeelde ervaringen die hun verhaal herkent. Bij hen voelen deze ouders zich eerder vertrouwd en op hun gemak. Maar de behoefte aan een professional met een migratieachtergrond is niet in alle situaties aanwezig. Soms is er juist eerder behoefte aan een professional zonder migratieachtergrond:

'Die gevoeligheid is er vooral als het om hun puberkind gaat. Als ze moslim zijn en het gaat om een 14-jarig meisje willen ze een islamitische hulpverlener, want de seksualiteit is anders. Bij een jonger kind maakt het minder uit. Ik heb ook wel eens gehoord dat Marokkaanse ouders echt geen Marokkaanse hulpverlener willen, want misschien wordt er geroddeld, dus dat kan ook.'

Dat de aansluiting bij witte professionals niet altijd optimaal is, wordt overigens ook erkend in een van de focusgroepen. Daarin wordt genoemd dat sommige collega's onvoldoende cultuursensitief zijn, waardoor ouders zich onbegrepen kunnen voelen.

Ondersteuning bieden

Aan de behoefte aan ondersteuning door professionals met een migratieachtergrond wordt soms tegemoetgekomen:

'We kijken naar gezinnen die hier in de omgeving wonen en we maken een match tussen gezinnen en hulpverleners. We kijken naar taal, dus bijvoorbeeld naar Syrische gezinnen waarbij we kijken dat we een Arabische hulpverlener hebben. En cultuur of religie is het ook soms.'

Naast het koppelen van professionals aan ouders met een vergelijkbare achtergrond is het volgens respondenten voor alle professionals, ongeacht hun achtergrond, belangrijk om goed te luisteren, ruimte te geven aan emoties, na te gaan wat er precies aan de hand is en op een goede manier vragen te kunnen stellen. Ook moeten professionals angsten en zorgen serieus nemen, de tijd nemen en creatieve oplossingen zoeken.

'De ruimte laten om de emotie er te laten zijn. 'Safe spaces,' alles mag gezegd worden. Er zit altijd gevoel bij. Vaak zijn mensen ook al blij dat ze gewoon gehoord worden en erkenning krijgen. Vaak ligt de oplossing er al, maar is het al het gevoel wat erbij komt kijken.'

'Het is hun waarheid, dus daar moet je echt naar luisteren en serieus nemen voor diegene. (...) Je moet het niet kleiner maken of tegenspreken want anders krijg je juist die wrijving.'

Bij ervaren problemen op school helpen de professionals soms ouders om het gesprek met bijvoorbeeld de leerkracht aan te gaan. Dit doen zij onder andere door dit met ouders voor te bereiden. Anderen gaan zelfs met hen mee, om te helpen het gesprek aan te gaan met school. Ouders stellen soms niet de juiste vragen, professionals kunnen hen daarbij helpen.

'Ik laat echt het hele verhaal verteld worden, alle lading weglaten bij de moeder. En dan ga ik een rollenspel met de moeder doen om een gesprek met een IB'er of leerkracht aan te gaan over dit onderwerp. Wat wil je zeggen, wat speelt bij jou? (...) En dan het gesprek oefenen met mij, en nog een keer oefenen. Voorbereiden om het gesprek aan te kunnen gaan zonder emotie. En dan heb ik het over de Marokkaanse jonge moeder die heel mondig is, maar wel emotioneel is blijven hangen in de emoties ook van haar ouders die dit ook meegemaakt hebben.'

'Ik probeer de verbindende factor te zijn. Ik ben meestal wel bij gesprekken met school om soms ook hun vragen goed te formuleren. En dan vraag ik ook aan school hoe het advies tot stand is gekomen. Want ik merk dat ouders dan niet precies de goede vragen kunnen stellen. Ik zeg niet van: jouw kind is lager ingeschat omdat het een andere etniciteit heeft. Soms is het wel zo dat een kind een hoger advies heeft gekregen, omdat school toch niet goed uit kon leggen waarom het lage advies is gegeven. En dan wil je ook dat scholen gewoon hun fouten toe kunnen geven zonder gezichtsverlies te hebben.'

Hoewel de nadruk in dit onderzoek lag op de ondersteuning van ouders, gaan professionals ook in op hoe zij soms in hun gesprekken jongeren ondersteunen bij de omgang met discriminatie. Hun houding daarbij kan ook weer een voorbeeld zijn bij de ondersteuning aan ouders. In de gesprekken met jongeren benadrukken de professionals het belang van niet direct aan oplossingen werken, maar eerst ruimte te bieden voor hun ervaringen en emoties en deze ook niet te bagatelliseren maar te erkennen. Verder is het nodig om een vertrouwensschakel te zijn en de eigen rol helder af te bakenen. Zo moet duidelijk zijn dat professionals niet voor hen de strijd kunnen voeren, maar ze kunnen wel met hen meedenken hoe ze er zelf mee om kunnen gaan.

'Vanuit het goed bedoelde zeg je snel van oh je kan het zo en zo doen. Maar dan ga je te snel in de oplossing, en voorbij aan het gevoel. Want soms moet je juist die emoties er laten zijn en soms is dat voor nu dan genoeg.'

'Je moet niet zeggen tegen jongeren (...): oh dat valt toch wel mee. Ik probeer juist m'n gesprekstechnieken in te zetten om het echt vanuit de jongeren zelf te laten komen. Wat vind je er nou echt van? Wat voor emoties of gevoel wekt dat bij je op? Ik wil eerst weten hoe die jongere dat echt ervaart voordat ik naar de tweede stap ga. En ik wil niet enkel advies geven, maar dat we er samen uitkomen, dat is mijn doel.'

Knel- en verbeterpunten

Hoewel de professionals verschillende ideeën hebben over passende ondersteuning, klinkt ook het geluid door dat het niet altijd eenvoudig is. Zo is er een spanning tussen het erkennen van de reëel ervaren problemen van mensen en tegelijkertijd positief en opbouwend te blijven. Een passende ondersteuning is ook complex, omdat er niet een standaardaanpak is die altijd en overal werkt. Elke situatie vraagt om een andere ondersteuning. Een professional stelt zich kwetsbaar op en geeft aan dat ze het ondersteunen van ouders best lastig vindt omdat ze zelf ook niet weet wat een passende oplossingsrichting is. Als je als professional discriminatie bespreekbaar maakt, moet je in haar ogen wel een geschikte ondersteuning kunnen bieden.

'Een oplossing bieden is nog wel lastig. Hoe breek je het open? Je hebt het gesprek, omdat er iets leeft en dat komt dan naar boven. En dan? Waar ligt dan de oplossing, want die ligt niet voor iedereen klaar? Het is best moeilijk als je als hulpverlener niet weet hoe het dan wel moet en of iemand dat goed doet? Ik vind het knap hoe jullie dat allemaal doen, ik vind het nog wel lastig (...). Het kan zijn dat je ziet dat ouders er heel erg mee worstelen. Of dat je denkt: deze ouder is heel veel angst aan het inpraten, wat ben je aan het doen hier? Is dit wel de manier om het te doen? Maar misschien hebben haar ouders dat ook wel bij haar gedaan? En zij doet het omdat ze denkt: dit is 'the way to go'. Dus als je het dan openbreekt, weet je dan ook wat je te bieden hebt om dat gezin te helpen?'

Een ander vindt het soms ingewikkeld om te bepalen of voorvallen waarmee ouders komen nu wel of niet als discriminatie bestempeld moeten worden. Deels heeft dat te maken met onzekerheid over de betekenis van discriminatie en welke vormen van gedrag hier onder te scharen zijn:

‘Wanneer ze gaan gymmen en zich gaan uitkleden, gaan ze elkaar uitlachen dat ze besneden zijn. Maar is dat dan uitlachen of discriminatie?’

In andere gevallen kunnen twijfels over discriminatie ook verband houden met het ter discussie stellen door professionals zelf van hoe ouders hun ervaringen interpreteren. Een van de professionals – zelf met een migratieachtergrond – geeft aan dat ze het lastig vindt om soms alle ervaringen even serieus te nemen; ze heeft wel eens het gevoel dat mensen te gevoelig zijn geworden, te gemakkelijk de slachtofferrol aannemen. Tegelijkertijd snapt ze de gevoeligheid; er zijn veel negatieve ervaringen en mensen worden hier langzaamaan kritischer op.

‘Ik merk dat ouders het gevoel hebben dat ze gediscrimineerd worden op basis van hun religie of afkomst. Die vragen komen vooral omdat hun kinderen op school gediscrimineerd worden, dat er met twee maten gemeten wordt en dat er anders mee omgegaan wordt. Dat merken ze. Dat is echt een gevoelig onderwerp. En ik vind het zelf ook moeilijk. Het raakt me ook, ik heb zelf ook een migratieachtergrond. En soms denk je: “kom op, niet in de slachtofferrol, doe normaal”. Het is echt dubbel. Je hebt discriminatie, maar mensen zijn ook gevoeliger geworden. Dus er zijn twee kanten. Omdat er al discriminatie is, zijn ze naar mijn idee ook heel gevoelig, waardoor ze het ook heftig en negatief opvatten.’

Al met al zijn er in de ondersteuning van ouders de nodige vraag- en knelpunten en is er ruimte voor verbetering, onder meer via professionalisering. In het onderwijs is dit hard nodig, menen onze respondenten, maar ook bij de organisaties die opvoedondersteuning aanbieden zijn er de nodige verbeterpunten. Collega’s hebben soms een blinde vlek voor hun eigen (voor)oordelen of herkennen niet altijd bepaalde problemen (vgl. Distelbrink, Pels & Winkelman, 2024). Werken in duo’s om van elkaar te leren, maar ook herhaalde scholing en inzet van bepaalde programma’s - zoals Beschermjassen - kunnen bijdragen aan professionalisering. Daarbij is het ook nodig om te kijken waar weerstanden zitten bij collega’s om ouders bij bepaalde vraagstukken te begeleiden of om ‘out of the box’ te denken als dat nodig is.

Ook noemen professionals dat organisaties voor opvoedondersteuning of jeugdhulp en het onderwijs nog niet voldoende zijn afgestemd om de pijn van discriminatie bij kinderen en opvoeders goed te kunnen herkennen. Daarbij moet er ook gewerkt worden aan diversiteit en inclusie binnen organisaties. Veel organisaties zijn nog erg wit. Vaak wordt ten onrechte gedacht dat het moeilijk is om meer collega’s met een migratieachtergrond te vinden voor openstaande vacatures. De ervaring van een van de organisaties is anders: daar werken nu zo’n 80 collega’s met een migratieachtergrond, terwijl andere organisaties in de regio vragen ‘waar heb je ze gevonden?’

‘Nu past het misschien niet direct in het aanbod van organisaties (...). Dat hebben we alleen niet zomaar in drie jaar al staan. Er is een stukje tijd en organische groei voor nodig. Anders wordt het een gimmick: “oh ja iedereen springt op die inclusiviteitswagon en dan kunnen we daar een vinkje achter zetten”, want dat is een hot thema. Maar er moet echt in de basis van het systeem iets veranderen.’

Samenvatting

Voor dit onderzoek spraken we met een tiental professionals die in de opvoedondersteuning werken. Zij hebben als moeders deels ook kinderen van kleur en ook eigen ervaringen met discriminatie. Volgens de professionals is discriminatie een onderwerp dat ouders niet zo heel gemakkelijk op tafel leggen, zeker niet bij professionals zonder migratieachtergrond en ook niet in eerste gesprekken. Pas als er een vertrouwensband is met ouders, komen de verhalen los. De verhalen die ze horen zijn herkenbaar voor de professionals. Net als zij maken ouders mee hoe kinderen vanwege hun achtergrond of huidskleur te maken kunnen krijgen met vooroordelen en discriminatie. Van heel jongs af aan zien ouders al voorbeelden waarbij kinderen het gevoel kunnen krijgen dat ze anders zijn dan de rest of discriminerende opmerkingen te horen krijgen (bijvoorbeeld 'pietje'). Scholen zijn, net als in de verhalen van ouders, volgens professionals belangrijke contexten waar ongelijke behandeling of stereotyping plaatsvindt. Daarnaast reppen ze van ervaringen die kinderen of jongeren opdoen in contact met politie (vaker staande gehouden worden) of bij (de overgang naar) werk. Naast discriminatie-ervaringen van ouders met een migratieachtergrond zien de professionals ook ouders zonder migratieachtergrond die buitensluiting of discriminatie meemaken, juist in contact met ouders met een migratieachtergrond, en daar vragen over hebben. De professionals observeren dat veel ouders met een migratieachtergrond die zij tegenkomen, anders dan zij zelf, hun kinderen weinig voorbereiden op discriminatie-ervaringen en bij voorvallen vooral vermijdende strategieën hanteren. Eén ervan is je terugtrekken in je eigen bubbel; kiezen voor scholen waar kinderen meer onder elkaar zijn bijvoorbeeld.

De professionals proberen ouders te ondersteunen om bijvoorbeeld wel het gesprek met school aan te gaan, en hen ook mee te geven hoe zij thuis hun kinderen kunnen ondersteunen. Erkenning van wat ouders en hun kinderen meemaken, echt luisteren en stilstaan bij wat er gebeurt, is een belangrijk element in de ondersteuning. En ook het onderlinge gesprek stimuleren, om ouders te laten merken dat ze niet alleen zijn in wat ze ervaren. Lang niet al hun collega's zijn al goed gekwalificeerd om ouders voldoende te ondersteunen bij vraagstukken van ongelijkheid, discriminatie en racisme, zo zien de professionals. Er zijn blinde vlekken, er is vaak nog weinig aandacht voor voldoende inclusie in organisaties, en zelfs de professionals die wij spraken geven aan het soms moeilijk te vinden hoe ouders goed te ondersteunen. Deels doordat zij soms een grote gevoeligheid zien bij ouders, die ze snappen maar ook ingewikkeld vinden, of niet altijd goed weten of iets als discriminatie moet worden beschouwd of niet. Deels ook omdat ze begrijpen dat ouders kiezen voor vermijdende strategieën of vinden dat er al genoeg 'werk' is gedaan en dat nu instituties en de samenleving moeten veranderen. Duidelijk is dat de professionals zelf gedreven zijn om te strijden tegen discriminatie door ouders en hun kinderen te ondersteunen en school aan te spreken als er sprake is van een misstand.

6. Conclusies en aanbevelingen

Dit onderzoek gaat over discriminatie-ervaringen van ouders en kinderen met een migratieachtergrond, volgens henzelf en volgens op dit terrein ervaren professionals in de opvoedondersteuning. We interviewden 33 moeders van diverse etnisch-culturele achtergronden, migratie-generaties en opleidingsachtergronden en 11 professionals. We deden dit in een zestal groeps gesprekken. Hieronder volgen de belangrijkste conclusies en daarop gebaseerde aanbevelingen voor professionals en organisaties in opvoedondersteuning en onderwijs.

Ervaringen met discriminatie van kinderen

Uit de gesprekken komt naar voren dat veel ouders zelf of met hun kinderen ervaringen hebben met discriminatie, gerelateerd aan hun achtergrond of huidskleur. Bij kinderen is de school een belangrijke context waarbinnen veel voorvallen zich afspelen. Het gaat daarbij niet zozeer om incidenten tussen kinderen onderling, maar om ervaringen van kinderen (of ouders) met professionals: met docenten of andere vertegenwoordigers van de school, bijvoorbeeld directeuren die de ‘gatekeepers’ zijn van het systeem. Zij zijn degenen die kinderen begeleiden en ondersteunen bij hun schoolse en persoonlijke ontwikkeling en die beslissen over keuzen voor hen, zoals bijvoorbeeld toegang tot vervolgoopleidingen of plusgroepen.

In de gesprekken die wij voerden komen allerlei incidenten voor die er op duiden dat kinderen vanwege hun achtergrond als anders worden weggezet, dat er een laag vertrouwen is in sommige groepen kinderen, of dat er anders wordt geadviseerd bij gelijke geschiktheid van kinderen. Ouders en kinderen maken ook buiten de schoolcontext ongelijke behandeling of discriminerende opmerkingen of voorvallen mee. In hun eigen jeugd was dit alles volgens sommige ouders minder het geval. Professionals (met en zonder migratieachtergrond) bevestigen de ervaringen van de geïnterviewde moeders op grond van wat zij zelf waarnemen in hun gesprekken met ouders en zeker ook van wat zij meemaken met hun eigen kinderen.

Ervaringen met discriminatie zijn er al van jongs af aan, zo observeren moeders en professionals. Kinderen worden zich er vanaf eind basisschool zelf ook meer bewust van. Vanaf de leeftijd van het voortgezet onderwijs komen er ook meer voorvallen buiten het onderwijs voor, doordat de leefwereld van kinderen zich uitbreidt. Dan noemen moeders ook dat jongeren vaker staande worden gehouden door politie bijvoorbeeld, of te maken hebben met discriminatie op of in de aanloop naar de arbeidsmarkt. Vooral jongens blijken de dupe te zijn van dit soort vormen van ongelijke behandeling. Vooral de professionals noemen aan discriminatie rakende thema’s die we in eerder onderzoek ook tegenkwamen, zoals: kun je zijn wie je bent, kunnen ouders en kinderen met verschillende achtergronden zichzelf zijn, is er ruimte voor een meervoudige identiteit?

Opvoedstrategieën bij discriminatie

De strategieën die ouders toepassen in reactie op discriminatie bij kinderen zijn deels passief en deels actief. Het onderzoek laat zien dat sommigen in eerste instantie geneigd zijn voorvallen te bagatelliseren of verzachten. Veel ouders leren hun kinderen de ervaringen van zich af te laten glijden. Sommige ouders haken helemaal af, hebben geen puf meer om te reageren, moedeloos als ze zijn geworden door voortdurende negatieve ervaringen. Wel ontstaat er onder ouders in toenemende mate bewustwording en daarmee ook een meer actieve opstelling, soms ook geïnspireerd door hun kinderen zelf. Ouders leren hun kinderen trots te zijn op hun achtergrond of geloof, de verbinding te blijven zoeken door bijvoorbeeld anderen te (blijven) respecteren. Een klein aantal ouders leert hun kinderen op te komen voor zichzelf of komt zelf in actie, bijvoorbeeld door het gesprek met school aan te gaan; al leidt dit niet altijd tot het gewenste resultaat.

Voor kinderen is het van belang dat ouders achter hen staan en hen ondersteuning bieden bij voorkomende gevallen van discriminatie, vooral door een luisterend oor, erkenning van hun ervaringen en het bieden van een uitlaatklep voor hun emoties. Naast reageren op incidenten is ook het vroegtijdig voorbereiden van kinderen op negatieve bejegening vanuit de omgeving nodig, aangezien kinderen daarmee al vanaf jonge leeftijd geconfronteerd kunnen worden. Slechts weinig ouders lijken zich bewust van het belang van vroegtijdig praten met en ondersteunen van kinderen als het hierom gaat, evenals van hun eigen voorbeeldfunctie. Hiernaast is ook etnische socialisatie van belang: kinderen begeleiden bij hun (meervoudige) identiteitsontwikkeling en aandacht hebben voor een positieve identificatie, voor trots zijn op wie ze zijn. Hierbij zijn positieve voorbeelden of rolmodellen in boekjes, films, media en de eigen omgeving belangrijk. Dit ook als tegenwicht tegen het internaliseren van gevoelens van minderwaardigheid, waar kinderen als gevolg van negatieve beeldvorming of discriminatie mee te maken kunnen krijgen.

Opvoedondersteuning bij discriminatie

Ouders en andere mede-opvoeders hebben een belangrijke rol in de ontwikkeling van kinderen, ook als het gaat om hun voorbereiding op en omgaan met krenkende ervaringen vanwege hun achtergrond, religie of huidskleur. Maar voor ouders met een migratieachtergrond blijkt dit, ook volgens dit onderzoek, een uitdagende opgave te zijn. Hoe de balans houden tussen erkennen van de negatieve ervaringen en tegelijkertijd kinderen een positief perspectief bieden op hun toekomst; hoe van jongs af aan hierover praten met je kinderen? En hoe ga je om met je eigen emoties, ook gezien het feit dat je een belangrijk rolmodel bent voor hen?

Het onderzoek wijst uit dat ouders met deze vragen worstelen en behoefte hebben aan ondersteuning hierbij. Deze vinden ze nu vooral in eigen kring, en soms in groepsgesprekken onder begeleiding van professionals die de vraagstukken duidelijk herkennen en erkennen. Reguliere voorzieningen roepen bij velen wantrouwen op en hebben hen vooralsnog ook weinig te bieden. Dit zien de geïnterviewde professionals ook: er is nog nauwelijks ondersteuningsaanbod voor de vragen en problemen waar ouders mee zitten. De professionals in ons onderzoek, grotendeels werkzaam in organisaties die geïnitieerd zijn vanuit de gemeenschappen zelf en grotendeels met een migratieachtergrond, behoren tot de pioniers die deze vraagstukken met (groepen) ouders bespreken. Zij proberen ouders te ondersteunen om bijvoorbeeld wel het gesprek met school aan te gaan, en hen ook mee te geven hoe zij thuis hun kinderen kunnen ondersteunen. Maar zij ervaren ook hoe lastig dit is, bijvoorbeeld omdat de interpretatie van voorvallen als wel/niet discriminerend soms lastig is of omdat reacties van ouders soms in hun beleving teveel naar slachtofferschap kunnen neigen.

Noodzaak van professionalisering in opvoedondersteuning en onderwijs

Er is dringend behoefte aan professionalisering op dit vlak, zo stellen ook de geïnterviewde professionals. Het gaat om te beginnen om bewustwording en kennis van de wijze waarop dit soort vraagstukken spelen in de levens van veel ouders en kinderen, van de impact ervan op de ontwikkeling en kansen van kinderen en van het belang van ondersteuning van ouders en kinderen in het omgaan daarmee. Wat betreft de houding en vaardigheden van pedagogische professionals noemen de professionals ook enkele belangrijke tips, zoals erkenning van wat ouders en hun kinderen meemaken, echt luisteren en stilstaan bij wat er gebeurt, emoties laten ventileren. Daarnaast zijn competenties van belang om het onderlinge gesprek tussen ouders te begeleiden, om ouders te laten ontdekken dat ze niet alleen zijn in wat ze ervaren en om leren van elkaar te stimuleren.

Het onderzoek maakt duidelijk dat naast organisaties voor opvoedondersteuning en daarin werkzame professionals ook het onderwijs en professionals daarbinnen de nodige stappen hebben te zetten. Volgens de moeders in ons onderzoek mogen docenten zich bewuster worden van wat zij zeggen of doen en het effect dat dit heeft op kinderen met verschillende achtergronden en hun ouders. Ook educatie over diversiteit en ongelijkheid op school achten zij van belang. Daarnaast pleiten zij ervoor dat discriminatie-ervaringen op school gemeld kunnen worden bij een onafhankelijke partij. Verder gaat het ook om bewustwording van institutionele structuren die ongelijkheid kunnen reproduceren, ofwel van mogelijke vormen van institutioneel racisme. Het merendeel van de door ouders en professionals genoemde voorvallen van ervaren discriminatie speelde zich in het onderwijs af, in de relatie tussen docenten (en soms

directie) en kinderen en ouders. Het belang van aandacht daarvoor is groot, aangezien ook ander onderzoek aanwijzingen bevat voor discriminatie in het onderwijs (Andriessen et al., 2020; Verstappen et al., te verschijnen 2025). Een recente Agenda tegen Discriminatie en Racisme van het Ministerie van OC&W wijst hier eveneens op (Ministerie van OCW, 2022). Hierin worden onder andere vooroordelen, lagere verwachtingen van docenten en onder advisering genoemd.

Aanbevelingen

1. Investeer in professionalisering van pedagogische en onderwijsprofessionals

Het is van belang aandacht te besteden aan bewustwording bij professionals van de negatieve impact van discriminatie op kinderen: van handelen dat voor kinderen nadelig kan uitwerken of hen een gevoel van minderwaardigheid kan geven. Maken professionals bewust of onbewust verschil tussen kinderen met verschillende achtergronden? Hoe praten zij over kleur of geloof, zijn voorbeelden die zij geven voor alle kinderen inclusief, dragen procedures en werkwijzen, bijvoorbeeld bij de organisatie van opvoedsteun voor ouders of advisering over de schoolloopbaan van leerlingen, bij aan gelijke kansen of niet? Bewustwording bij professionals is ook belangrijk omdat zij in de positie zijn in hun organisaties en netwerken het gesprek te voeren met collega's en leidinggevenden over mechanismen en handelen dat ouders en kinderen kan benadelen, en over mogelijkheden om dit te veranderen en ouders en kinderen beter te ondersteunen.

Ook het vergroten van kennis van verschillende vormen van discriminatie op school en daarbuiten, van bijvoorbeeld micro-agressies, ontkenning van eenvoudige identiteiten tot lagere waardering of advisering, is nodig.

Investeer ten slotte in inzicht en vaardigheden in passend handelen, als ouders en kinderen worstelen met ervaringen van discriminatie. Een betere ondersteuning van ouders begint met bewustwording van de eigen blik, het eigen perspectief op kinderen, hun opvoeding en ontwikkeling, en aandacht en openheid voor het perspectief van dat van ouders en kinderen. Sta ook open voor het leren van collega's die meer zelf de ervaring en kennis hebben.

De gespreksleidraad voor opvoedprofessionals 'Waardenopvoeding in diversiteit' van Kennisplatform Inclusief Samenleven kan het onderlinge gesprek als collega's en de bewustwording van eigen blinde vlekken ondersteunen. Zie ook: [Teambijeenkomst Waardenopvoeding in Diversiteit](#).

Op organisatieniveau is tegelijkertijd nodig dat in het pedagogische veld wordt gewerkt aan inclusieve procedures, professionalisering via training en inter- en supervisie en inclusief personeelsbeleid, zodat ouders zich meer kunnen herkennen in de professionals, hun werkwijzen, handelen en aanbod. Zie voor trainingen en tools voor professionals in de jeugdzorg: [Toolkit: Diversiteitssensitief werken in de jeugdzorg | KIS](#).

2. Investeer in opvoedondersteuning, individueel en collectief

De behoeften van ouders aan ondersteuning bij ervaringen van discriminatie zijn groot, zo lieten wij zien. Het is dan ook van belang specifiek te investeren in opvoedondersteuning. Dit kan via individuele begeleiding of groepsbijeenkomsten. Professionals helpen ouders vooral door hen het belang over te brengen van kinderen voorbereiden op wat ze kan overkomen, en evenals het belang van naar kinderen luisteren en hun ervaringen en gevoelens te erkennen. En daarnaast door ouders te stimuleren om trots op de eigen achtergrond over te brengen op kinderen, kinderen positieve voorbeelden en rolmodellen voor te houden, hun eigen voorbeeldrol als ouders te benadrukken, evenals het belang van begeleiden van kinderen bij incidenten. Dit type adviezen sluit aan bij het ondersteunen van kinderen zoals dat in Triple p en andere programma's voor opvoedondersteuning gebeurt; door met kinderen te praten op een manier die is afgestemd op hun leeftijd, goed naar ze te luisteren, ze positieve voorbeelden aan te reiken waarmee ze zich kunnen identificeren en zo hun zelfvertrouwen te versterken, zelf het goede voorbeeld te geven en ze te helpen om te gaan

met tegenslagen. Opvoedtips voor ouders bij discriminatie verwoord vanuit het gedachtegoed van Triple P zijn ook terug te vinden in Winkelman (2020, [link](#)).

Opvoedondersteuning in relatie tot discriminatie kan ook vorm krijgen in preventieve bijeenkomsten voor ouders. Uit onderzoek is bekend dat lotgenotencontact allerlei positieve effecten heeft, zoals eerder in het rapport beschreven. Met behulp van ervaringsverhalen kunnen mensen bovendien met elkaar delen hoe ze gereageerd hebben op discriminatie en wat daarbij wel en niet heeft geholpen. Daarnaast kunnen trainers/experts ouders zelf ook kennis aanreiken en concrete handelingsperspectieven, bijvoorbeeld over hoe kinderen voor te bereiden op mogelijke ervaringen met discriminatie en hoe ze te begeleiden en adviseren als zij eenmaal dergelijke ervaringen opdoen. Het kan daarbij ook zinvol zijn om concrete opvoedstrategieën te oefenen met een trainersacteur.

Bij groepsgerichte ondersteuning geldt wel een belangrijke aanbeveling, namelijk dat wordt samengewerkt met al dan niet professionele grassroots organisaties, organisaties die vanuit de eigen gemeenschappen zijn ontstaan. Zij genieten voor ouders vaak een vertrouwenspositie waaraan het reguliere organisaties voor opvoedsteun geregeld nog ontbreekt. Het gebrek aan bereik en passend preventief aanbod vanuit reguliere organisaties vormt een hardnekkig probleem. Ouders voelen zich niet altijd respectvol behandeld en ervaren het aanbod vaak niet als sensitief voor hun waarden en vraagstukken. Bij de grassroots organisaties wordt het gesprek vaak al gevoerd, op voor ouders laagdrempelige plekken. De daar werkzame professionals en vrijwilligers hebben kennis en expertise die aansluit bij de ervaringen en behoeften van de ouders.

Deze expertise kan in veel gevallen die van de reguliere organisaties goed aanvullen, al zijn er natuurlijk ook reguliere organisaties waar deze expertise in huis is. Bij samenwerking met grassroots organisaties is het van belang na te gaan hoe dit gelijkwaardig kan gebeuren. Het gaat dan vooral om elkaar goed leren kennen, luisteren en mede vanuit het perspectief van deze organisaties werken (zie Ponzoni& Distelbrink, 2016;). Zie ook [Toolkit: Samenwerking tussen formele en informele opvoedondersteuning](#) | KIS.

Literatuur

Andriessen, I., Hoegen Dijkhof, J., Van der Torre, A., Van den Berg, E., Pulles, I., Iedema, J. & De Voogd-Hamelink, M. (2020). Ervaren discriminatie in Nederland II. Sociaal en Cultureel Planbureau.

Boendermaker, L., Metz, J., Fukkink, R., Rumping, S., & van Verseveld, M. (2016). Samenwerken in de pedagogische civil society: Multidisciplinair en multicultureel. In R. Fukkink & R. Oostdam (red.), *Onderwijs en opvoeding in een stedelijke context; Van startbekwaam naar stadsbekwaam*, 185-193. Coutinho.

Boumans, J. (2015) *Naar het hart van empowerment (deel 2). Over de vraag wat werkt.* Trimbos Instituut.

Butter, E., Van Oordt, R., & Van der Valk, I. (2021). Vierde Monitor Moslimdiscriminatie. Vierde rapportage. <https://ewoudbutter.files.wordpress.com/2021/05/vierde-rapportage-opgemaakt-def.pdf>.

Charkaoui, N. (2019) *Racisme. Over wonden en veerkracht.* Epo uitgeverij.

Clycq, N. (2006). *Kinderen breng je niet alleen groot: Visies van Belgische, Italiaanse en Marokkaanse ouders op gezinssocialisatie.* Steunpunt Gelijkekansenbeleid.

De Winter-Koçak, S., & Yassine, D. (2024). *Discriminatie bij het schooladvies, een handreiking voor ouders/verzorgers.* Kennisplatform inclusief samenleven.

Day, M. & Badou, M., m.m.v. M. Steketee, T. Pels, S. El Moussaoui & T. Van Kaam (2019). *Geboren en getogen. Onderzoek naar de identiteitsbeleving en gevoelens van binding van jongeren met een migratieachtergrond.* Kennisplatform inclusief samenleven.

Day, M., Badou, M. & Van Breda, B. (2020). *Geboren en getogen 2.0. Onderzoek naar de meervoudige identiteit van jongeren met een migratieachtergrond van de tweede en derde generatie.* Kennisplatform inclusief samenleven.

Distelbrink, M., & Pels, T. (2016). *Wijkteams jeugd: omgaan met (etnische) diversiteit.* In: R. Fukkink en R. Oostdam (reds) *Onderwijs en opvoeding in een stedelijke context. Van startbekwaam naar stadsbekwaam*, 195-205. Coutinho.

Distelbrink, M., Day, M., Badou, M., Cové, A., Achahchah, J., Pels, T. (2020). *Moeders van de tweede generatie. Hun waarden en behoeften aan steun.* Kennisplatform Integratie & Samenleving.

Distelbrink, M., Pels, T., Vlug, J., Verstappen, M. & Pronk, C. (2023a). Als vader je kind opvoeden in de (super)diverse samenleving. Een verkenning. Kennisplatform inclusief samenleven.

Distelbrink, M., Pels, T., Schut, J., Soeterik, I., Mesic, A., Keskiner, E., m.m.v. L. Oudega (2023b). Je kind opvoeden in een diverse wijk, Ervaringen van ouders zonder migratieachtergrond. Kennisplatform inclusief samenleven.

Distelbrink, M., Pels, T. & Winkelman, C. (2024). Waardenopvoeding in diversiteit, het begint met een gesprek. Achtergrondartikel bij de teambijeenkomst (herzien). Kennisplatform inclusief samenleven.

Farag, S. (2017). Een perspectief van hoop & realiteit: Welke boodschappen geven Marokkaans-Nederlandse vaders over discriminatie en sociale ongelijkheid aan hun kinderen? Masterthesis Universiteit Utrecht.

Felten, H. & Broekroelofs, R., (2022). Wat werkt bij het verminderen van discriminatie. Kennisplatform Inclusief Samenleven.

Felten, H., Does, S., De Winter Kocak, S., Asante, A., Andriessen, I., Donker, R., & Brock, A. (2021). Institutioneel racisme in Nederland. Literatuuronderzoek naar de aanwijzingen voor institutioneel racisme op de domeinen arbeidsmarkt, woningmarkt, onderwijs en politiek. Kennisplatform Integratie & Samenleving.

Hughes, d., Rodriguez, J., Smith, E. P., Johnson, d., Stevenson, H., & Spicer, P. (2006). Parents' ethnic-racial socialization practices: A review of research and directions for future study. *Developmental Psychology*, 42, 747-770.

Jacob, G., Faber, S. C., Faber, N., Bartlett, A., Ouimet, A. J., & Williams, M. T. (2023). A systematic review of Black People coping with racism: Approaches, analysis, and empowerment. *Perspectives on Psychological Science*, 18, 392-415.

Klooster, E. (2017) Beschermen tegen radicalisering en polarisatie; Evaluatie van zes pilots voor meiden en moeders. Gemeente Amsterdam.

Mesman, J. (2021). *Opgroeien in kleur: Opvoeden zonder vooroordelen*. Uitgeverij Balans.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2022). *Agenda tegen discriminatie en racisme*. OCW.

Omlo, J. (2011) *Integratie én uit de gratie? Perspectieven van Marokkaans-Nederlandse jongvolwassenen*. Eburon.

Omlo, J. (2020) *Verzetten, vermijden of veranderen? Reageren op discriminatie en stigmatisering*. Art1. & Radar.

Omlo, J. & Butter, E. (2020) 'Utrecht is ook mijn stad!' *Cijfers en verhalen over discriminatie en stigmatisering van moslims in Utrecht; Een verkennende studie*. Bureau Omlo.

Pels, T. (2006). Respect van twee kanten. Socialisatie en lastig gedrag van Marokkaanse jongens. In: T. Pels & W. Vollebergh (red.), *Diversiteit in opvoeding en ontwikkeling. Een overzicht van recent onderzoek in Nederland*, 143-157. Aksant.

Pels, T. (2008). The tension between learning and socializing with peers. Disengagement and pedagogical context in two multi-ethnic junior classes in the Netherlands. M. Hajer & T. Koole (Eds.) Interaction in two multicultural mathematics classrooms. Mechanisms of inclusion and exclusion, 197-235. Aksant.

Pels, T. (2014a) Dilemmas of educating Muslim children in the Dutch immigration context. In M. Sedgwick (Ed.), Making European Muslims. Religious socialization among young Muslims in Scandinavia and Western Europe, 56-73. Routledge.

Pels, T. (2014b). Voorkomen van radicalisering: óók een pedagogische opdracht. Notitie voor Ministerie SZW. Verwey-Jonker instituut.

Pels, T., De Gruijter, M., & Lahri, F. (2008). Jongeren en hun islam: Jongeren over hun ondersteuning als moslim in Nederland. Verwey-Jonker Instituut/FORUM.

Pels, T., Distelbrink, M. & Postma, L. (2009). Opvoeding in de migratiecontext. Review van recent onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders, in opdracht van NWO. Verwey-Jonker Instituut.

Pels, T., Hamdi, A., Klooster, E., Day, M., & Fahdi, F. (2016). Pedagogiek Dar al-Hudaa. Een analyse van de pedagogiek van islamitisch onderwijs van de Stichting alFitrah. Verwey-Jonker Instituut.

Ponzoni, E. & Distelbrink, M., m.m.v. Bellaart, H., Gosselink, Y. & Wachter, G. (2016). Opvoedondersteuning in de multi-etnische wijk. Verbindingen tussen wijkteams en informele ondersteuners. Kennisplatform inclusief samenleven.

Schmitt, M.T., Branscombe, N.R., Postmes, T., & Garcia, A. (2104). The consequences of perceived discrimination for psychological well-being: A meta-analytic review. Psychological Bulletin, 140(4), 921-948.

Van Bergen, D., De Ruyter, D., & Pels, T. (2016). "Us Against Them" or "All Humans Are Equal": Intergroup Attitudes and Perceived Parental Socialization of Muslim Immigrant and Native Dutch Youth Journal of Adolescent Research, 32, 5, 559-584. DOI: 10.1177/0743558416672007.

Van Mourik, K. (2017). Sta open voor de problemen van je doelgroep. Mediator (22 maart).

Van Wonderen, R., & Van Kapel, M. (2016). Oorzaken en triggerfactoren moslim-discriminatie in Nederland. Verwey-Jonker instituut.

Verkuyten, M. (2003). Sociaal-psychologische gevolgen van stigmatisering. In Harchaoui, S. & Huinder, C. (red.), Stigma: Marokkaan! Over afstoten en insluiten van een ingebeelde bevolkingsgroep (p. 81-92). FORUM.

Verstappen, M., Pels, T., Felten, H., Glijn, R., & Does, S. (te verschijnen). Cumulatie van ongelijkheid. Een verkennend onderzoek, in het bijzonder naar beleidsagenda's (hoger) onderwijs. Verwey-Jonker instituut/Kennisplatform inclusief samenleven.

Colofon

Financier: Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid
Auteurs: Dr. M.J. Distelbrink
Dr. J. Omlo
Met medewerking van: Em. prof. dr. T.V.M. Pels
C. Winkelman, MA
Dr. B.I. Arslan
Foto's: Adobe, Fizkes, 246167483
Uitgave: Kennisplatform Inclusief Samenleven
p/a Giessenplein 59 C
3522 KE Utrecht
T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van Kennisplatform Inclusief Samenleven: www.kis.nl.

ISBN 978-94-6409-342-1

© Kennisplatform Inclusief Samenleven, Utrecht 2025

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.
The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.
Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

